

קונדרים

מאמרים ועיונים בהלכה ומנהג ועניינים שונים

גליון כ"א

ובזה הנעלה בא"ל המולך והפירה את שמלת טביו. בתמלה ותחננוס די יכלא
להחיה. כמאמר תבא ונתחננוס אנבילם צבי נצביה. בנכ יבא ודמנעה עב
לחיה. ובניה, כדנה דתפלה בדמעה לעולם לא הדרא דיקנא. הן עומדין להתפלל כארי. יתנשא
הבקר היה. במדיות יליע לו נמשן לו חיה. וידי אדם משונות לקבל תשננה ותפלה היא וזה פירה.
הכל מאמצי בחו בארעא נשמרא. בקרט בהיותו יוצא ובא בעקב דצאן אשר גבול ראשונ' נזיר
חטיא. המינקד על פי קפריס וקופריס הן האדם היה. מנחל ורבעל הנשר הקדוש אביהן של ישראל
ומשה היה. דועה ישראל בפפרו סכר אהבה הפלה עצה הגדיל תושיה. נשם שם פו חוק ומשפט כמעין
הנחמבר חנינו נניא. כי כמו שאין להנסיף ולפרוע במגילי דהלכות איסור וזהו סר פתו לנו
כן היה. כמו כן בנוסח התפלה ענינו אין כלוסיף וממנו אין פגועה קל נפל מן סמיא. אשר אכנס
יעשה זאת ואם אדם יחזיק בה ביד חזקה ובגיוע נפאיה. וכבר ידוע היות מנחל ורבעל בכל ענינו
ומנהגותיו דתם במגיל על פיו שניא שכליכו נאנשיא. כאשר העיר גבר בענז ותעצומות הרב
מקדיר וקיראש זרע בפפרו סימן ב' ר' פה עיל היא העקרה

אלול ה'תשפ"ו (ב'של"ז לשטרות)

קונדרים

מאמרים ועיונים

בהלכה ומנהג ועניינים שונים

בעריכת
דוד צדוק

..... גליון כ"א .....

מודיעין עילית
אלול ה'תשפ"ו ליצירה - ב'של"ז לשטרות

יוצא לאור ע"י

מכון "נצח יוסף"
לחקר המסורת

ע"ש רבי יוסף ב"ר חיים צאלח ז"ל

דוא"ל: kunderis.m@gmail.com

© ה'תשפ"ו (2026)

כל הזכויות שמורות לעורך

לקבלת קובץ זה (במיל) ללא תמורה
יש לפנות לכתובת דוא"ל הנ"ל
(ניתן להעבירו ולהפיצו הלאה ותעב"ט)

על גבי הכריכה:

קטע מתוך הקדמת מהרי"ץ ז"ל לתכלאל עץ חיים. בו מצויין את אשר אין להוסיף או לגרוע במילי דהלכות או בנוסח התפילה ממה שפטר לנו הרמב"ם ז"ל, ועיי"ע שם.
(צילום מתוך תכלאל עץ חיים כת"י [המכונה כת"י רצאבי], מעובדו המנוח הרה"ג יוסף רצאבי ז"ל, תנצב"ה.)

תוכן העניינים

עמוד

מעט העורך ..... ד

~ ~ ~

סימן קלא דין ברכת ה"זלאביה" וה"כובאנה" בקביעות סעודה לדעת
רבינו הרמב"ם ..... ה

סימן קלב מנהג מהרי"ץ ובנו מה"ר אברהם באגידת הלולב,
עדות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ץ ..... ח

~ ~ ~

מה"ר דוד בן מה"ר אברהם בן מהרי"ץ, קורותיו וקורות בני משפחתו ..... יא

תאריך פטירת מהרי"ץ ~ תאריך פטירת מה"ר אברהם בן מהרי"ץ ~ תאריך פטירת
רבי יודא בן מהרי"ץ ואודותיו ~ אגרת מיוחדת מאת רבי יוסף אל אחיו רבי יודא
[בני מהרי"ץ] וחותמת רבי יוסף בן מהרי"ץ ~ תאריך פטירת אשת מה"ר אברהם
בן מהרי"ץ ~ תאריך פטירת רבי יוסף בן מה"ר אברהם [בן מהרי"ץ] ואודותיו ~
תאריך לידת רבי אברהם בן מה"ר דוד [נכד מהרי"ץ] ~ תאריך פטירת מה"ר דוד
בן מה"ר אברהם [בן מהרי"ץ] ואודותיו.

~ ~ ~

מה"ר דוד בן מה"ר אברהם בן מהרי"ץ, עניינים בכתיבת ידו ..... יח

אסור להפסיק בדיבור אחר ערבית לילי יום טוב ראשון של פסח ~ להקדים ספירת
העומר קודם ההלל בליל יום טוב ראשון של פסח בחו"ל ~ אמירת תפילת "רבונו
של-עולם" [לבעל החמדת ימים] בליל יום טוב ראשון של פסח קודם הקידוש ~
טעם אמירת שלש לשונות בברכת "שהחיינו" ~ קריאת הלל דחוה"מ פסח וראש
חודש ביחיד ~ אמירת פיוט "מברך רחמנא" אחר הוצאת ספר שני בשחרית שמחת
תורה ~ פירוש ללשון הרמב"ם 'רמז יש בו' בענין השופר ~ הקדמת נפילת פנים
לפני אמירת "אבינו מלכנו" בעשי"ת ~ אמירת פיתום הקטורת במנחת תשעה באב
~ נוסח תפילה למכת אבעבועות, שחיברה מהרי"ץ ז"ל

~ ~ ~

מבוא קצר ..... לא

שערי קדושה למהרי"ץ, עם הגהות נכדו מה"ר דוד צאלח ..... לב

~ ~ ~

מעט העורך

בגליון זה מה"קונדריס" - גליון כ"א, היה רצוני להשלים את המאמרים שבאו בגליונות הקודמים - י"ט וכ', אשר מקוצר המקום שם נמנעתי אז מלהוסיפם.

אך מכיון שנזדמנה לי מרגלית יקרה, ספר כת"י מה"ר דוד צאלח ז"ל נכד מהרי"ץ ז"ל, ומה גם שיש בה דברים הנוגעים לענייני דיומא הבאים לקראתינו לשלום. על כן אמרתי, אקצר בדבריי, ואזכה בה את ידידי ומכובדיי הקוראים שליט"א.

ולעת עתה, אסתפק במאמר אחד - סימן קל"א. ואת שאר המאמרים אעלה בעז"ה (ובל"נ) בקובץ הבא.

יהי רצון, ששנה זו הבאה עלינו לטובה - שנת ה'תשפ"ז, תהא שנת בריאות, שנת שלום [בינינו], שנת פרנסה טובה, שנת נחת ושמחה, שנת ישוב דעת ושלות נפש - לעבודתו יתברך.

ונזכה בשנה זו, להיגאל גאולת עולמים, ותחזינה עינינו בשוב ה' ציון. אכ"ר.

סימן קלא

דין ברכת ה"זלאביה" וה"כובאנה" בקביעות סעודה לדעת רבינו הרמב"ם

באופנים הללו, מברך עליה "מזונות" שלא בקביעות סעודה, ובקביעות סעודה מברך עליה "המוציא" וברכת המזון וחייב בנטילת ידים כדין האוכל פת.

כגון חלות ולחמניות מתוקות, שיש עליהן צורת פת, אך בלילתן אינה מקמח ומים בלבד, אלא בתוספת מיני מתיקה. או כגון מצות דקות קשות, שאמנם בלילתן מקמח ומים בלבד, אבל אין עליהן צורת פת.

אך בחסרון שני התנאים הנ"ל, וכגון שבלילתה אינה מקמח ומים בלבד אלא גם בשמן או בדבש וכדו' [או שממולאת בהם], וגם אין עליה צורת פת, לעולם מברך עליה "מזונות", ואפילו אם קבע סעודתו עליה.

כגון עוגות ועוגיות ושאר מיני מאפים, שאין עליהן צורת פת, ובלילתם אינה מקמח ומים בלבד אלא בתוספת מיני מתיקה [וכל שכן כשהם ממולאים בהם].

וכל זה כמובן, כשנעשו בדרך אפייה, לא בדרך בישול וטיגון.

בגליון י"ח מזה ה"קונדריס", סימן קכ"ה, בדין וגדר פת הבאה בכסנין לדעת רבינו הרמב"ם, הארכנו טובא. עיין שם.

ובסוף המאמר הנ"ל, העלינו תמציתו בזה הלשון:

פת גמורה שמברכין עליה "המוציא" גם שלא בקביעות סעודה, זה בהתקיים בה שני תנאים, והם: א', שיש עליה צורת פת. ב', שבלילתה מקמח ומים בלבד.

כגון לחם, חלות, פיתות, לחמניות וכיוצא בזה, שיש עליהם צורת פת ובלילתם מקמח ומים בלבד [ומעט סוכר שנותנים בהם, לא חשיבי, שהרי לא מורגשים הם באכילתם].

אמנם, בהתקיים בה רק תנאי אחד מהתנאים הנ"ל, וכגון שיש עליה צורת פת, אבל בלילתה אינה מקמח ומים בלבד אלא גם בתוספת דבש או שמן וכדו' [או שממולאת בהם], והיא הנקראת פת הבאה בכסנין. או שאמנם בלילתה מקמח ומים בלבד, אך אין עליה צורת פת, והיא הנקראת "כובא דארעא", דהיינו 'עיסה הנאפית בקרקע'.

וראה עוד בשו"ת חן טוב למהר"י בדיחי ז"ל (שם, עמוד קע"ז), אשר העלו גם כן למסקנא דמילתא, אמנם מצדדים נוספים.

~ ~ ~

אמנם, לגבי ה"כובאניות" [או "קובניות"], הנערכות תוך תבנית ונאפות בתנור, הדבר תלוי בצורת עריכתן ואפייתן.

אם לשים את העיסה עצמה בשמן או אפילו מגלגלים את העיסה בשמן קודם הנחתה בתבנית, ומלבד זאת גם עורכים את הבצק תוך התבנית בצפיפות דהיינו שכל החתיכות דבוקות זו בזו שאז אין עליהן צורת פת.

באופן זה, אף שנאפות הן בתנור, היות ואין מתקיימים בהן שני התנאים הנ"ל, על כן לעולם ברכתה "מזונות" ולבסוף "מעין שלש", בין בקביעות סעודה ובין שלא בקביעות סעודה.

אבל אם אין לשים את העיסה עצמה בשמן או שאינם מגלגלים את העיסה בשמן קודם הנחתה בתבנית, אלא העיסה היא מקמח ומים בלבד, הנה אף שאין צורת פת עליה [ואף שעורכים את הבצק תוך התבנית בצפיפות], מכל מקום הרי חסר כאן אחד מהתנאים הנ"ל, ולפיכך אם קבע עליה סעודתו מברך עליה "המוציא" ולבסוף ברכת המזון.

עתה נבוא לבאר דין ברכת ה"ולאביה", בקביעות סעודה ושלא בקביעות סעודה.

אמנם עיסתה מקמח ומים בלבד, אך מטוגנת היא בשמן, ואין זו דרך אפייה. ומלבד זה, גם אין לה צורת פת כלל.

לפיכך, היות ואין מתקיימים בה שני התנאים הנ"ל, על כן לעולם ברכתה "מזונות" ולבסוף "מעין שלש", בין בקביעות סעודה ובין שלא בקביעות סעודה.

וכן היה המנהג פשוט בתימן, שלעולם מברכין עליה "מזונות" ולבסוף "מעין שלש". וראה שו"ת חן טוב למהר"י בדיחי ז"ל (מהדורת "נוסח תימן", סימן מ"ג עמוד קע"ה).

~ ~ ~

כמו כן, ה"כובאנה", הגם שעיסתה מקמח ומים בלבד, אך ניתנת היא אל תוך כלי עם שמן או שמגלגלים עיסתה בשמן ונותנים אותה כך לתוך כלי, וכמובן שאין זו דרך אפייה. ובנוסף, גם אין צורת פת עליה.

לפיכך, אף היא, היות ואין מתקיימים בה שני התנאים הנ"ל, על כן לעולם ברכתה "מזונות" ולבסוף "מעין שלש", בין בקביעות סעודה ובין שלא בקביעות סעודה, ואף אם נתנוה בתנור בכלי פתוח.

כמו כן, אף אם לשו את העיסה עצמה בשמן או גלגלו את העיסה בשמן קודם הנחתה בתבנית, אך ערכו את חתיכות הבצק בתבנית שלא בצפיפות אלא כל חתיכה בפני עצמה עד שנראית כל אחת מהן כלחמניה, מכיון שצורת פת עליה, הרי חסר כאן אחד מהתנאים הנ"ל, ולפיכך אם קבע עליה סעודתו מברך עליה "המוציא" ולבסוף ברכת המזון, ואם לא קבע עליה סעודתו מברך "מזונות" ולבסוף "מעין שלש".

□□ קצרו של דבר □□

על ה"זלאביה" וה"כובאנה", לעולם מברכין עליהן "מזונות" ולבסוף "מעין שלש", בין בקביעות סעודה ובין שלא בקביעות סעודה [ואף אם נתנוה

בתנור בכלי פתוח]. וכן היה המנהג בתימן.

אולם על ה"כובאניות" [או "קובניות"], אם נילושו או נערכו בשמן, ונערכו בצפיפות בתוך התבנית, לעולם מברכין עליהן "מזונות" ולבסוף "מעין שלש", בין בקביעות סעודה ובין שלא בקביעות סעודה.

אך אם לא נילושו ולא נערכו בשמן, או שנילושו ונערכו בשמן אלא שנערכה כל חתיכה בפני עצמה בתוך התבנית, אם קבע עליה סעודתו מברך עליה "המוציא" ולבסוף ברכת המזון, ואם לא קבע עליה סעודתו מברך "מזונות" ולבסוף "מעין שלש".

כן נראה לי, להלכה. אמנם, למעשה, כל אחד ישאל לרבו.

סימן קלב

מנהג מהרי"ץ ובנו מה"ר אברהם באגידת הלולב, עדות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ץ

ואחד משמאל שהם צדדי הלולב,
ואחד באמצע על השדרה. ואח"כ
יעשה שני בדי ערבה, אחד מימין
ואחד משמאל, על המשולש. ואח"כ
אם רוצה להוסיף בהדס שוטה, יוסיף
כפי רצונו. זהו מה שראיתי בעיני,
מה שהיה עושה אבי מ"ו ז"ל.

ואח"כ ראיתי בדברי הפוסקים,
שזהו הסדר הנכון. ועיין
מג"א סימן [תרנ"א] ס"ק [ד'].
ושל"ה, ובדברי רבינו האר"י זלה"ה.
והאומר משם מ"ו [מהרי"ץ] ואבי
מ"ו שצריך להקדים
הערבה למשולש, שקר הוא דובר,
ואין להשגיח בדבריו שהן דברים
בלא טעם, ואין לו על מה לסמוך.
עכ"ל מהר"ד צאלח.

כפי האמור לקמן (עמוד י"א) נודמן לידי
ספר כת"י, בכתבתו המהודרת
של מה"ר דוד בן מה"ר אברהם בן
מהרי"ץ ז"ל, הכולל ספר שערי קדושה
למהרי"ץ עם הגהות מהר"ד הנ"ל,
ותפילות המועדים וימים נוראים עם
פירוש מקוצר מה"עץ חיים". ובין דפיו
נוספו רשימות ובקשות ותפילות שונות.

בין הרשימות שנוספו שם, מופיעה
עדותו וקבלתו של מה"ר דוד
צאלח ז"ל, מאביו מה"ר אברהם ז"ל,
וזקינו מהרי"ץ ז"ל, בצורת אגידת
הלולב עם מינו. בזה"ל,

סדר אגידת הלולב עם מינו, כך
הוא, כפי מה שקיבלתי מאבי
מ"ו הלכה למעשה. בתחלה, יעשה
ההדס שהוא המשולש, אחד מימין

סדר אגידת הלולב עם מינו כך הוא כפי מה שניצלתי מנחם הנביא
למעשה. כהנא יעשה ההדס שהוא המשולש א' מימין וא' משמאל שהם
צדדי הלולב וא' באמצע על השדרה. ואח"כ יעשה ב' בדי ערבה א'
מימין וא' משמאל על המשולש. ואח"כ אם רוצה להוסיף בהדס שוטה
יפיק כפי רצונו. זהו מה שראיתי בעיני מה שהיה עושה אבי מ"ו ז"ל ואח"כ
ראיתי בדברי הפוסקים שזהו הסדר הנכון ועיין מג"א סי' [ד'] ובדברי
רבי האר"י זלה"ה. והאומר משם מ"ו ז"ל שצריך להקדים הערבה למשולש
שקר הוא דובר ואין להשגיח בדבריו שהם דברים בלא טעם ואין לו על מה לסמוך.

צילום כת"ק של מה"ר דוד צאלח ז"ל בענין צורת אגידת הלולב

ומה שכתב 'ואח"כ אם רוצה להוסיף בהדס שוטה יוסיף כפי רצונו', אין הכוונה שאם רוצה אינו מוסיף כלל. שהרי זקיננו מהרי"ץ כתב להדיא בעץ חיים (לסוכות, עמוד קמ"ב) שמנהגינו להוסיף בהדס, ושיש בזה עוד תועלת שלא ימהר ליבש ולכמוש וכו', עיי"ש.

אך נראה דכוונתו לומר, שאם רוצה, יכול הוא להוסיף בהדס שוטה כמה שרוצה, דיש המוסיפים ס"ח בדים של הדס כמנין לולב, ויש המוסיפים פחות או יותר, כל אחד כפי מנהגו וכפי יכולתו, ואין בזה קפידא. ואמנם, כן לשון מהרי"ץ בפנים התכלאל (שם, עמוד קמ"א) 'ויכול להוסיף בהדס כמה שירצה, להידור מצוה'.

~ ~ ~

לשון מהר"ד צאלח הנ"ל, העלה גם כן כה"ר לוי ׳ן יחיא נגאר ז"ל בתכלאל עץ חיים כתיבת ידו, בסופו [כמופיע כאן בצילום לפניך]. מבלי לציין שזה הוא לשון מהר"ד הנ"ל [אף שהזכירו

מלשונו שכתב 'והאומר משם מו"ז [מהרי"ץ] ואבי מ"ו שצריך להקדים הערבה למשולש שקר הוא דובר', מוכח שמנהג אביו בזה היה כמנהג זקיננו מהרי"ץ, ולפיכך כתב שהאומר היפך זה, שקר הוא דובר.

ואמנם, כן העלה גם הרב שתילי זתים (או"ח סימן תרנ"א ס"ק ט'). וממה שהשמיט שם לדברי השל"ה הסובר דכל שלשת ההדסים יהיו מימין הלולב ושתי הערבות משמאלו, כמובא בסוף דברי המג"א, מוכח דלא סבר השת"ז כמותו, אלא כמנהג האר"י. ומן הסתם, כן היה מנהגם פשוט. וראה שם זית רענן.

אלא דצריך עיון, למה מנה מהר"ד צאלח להרב של"ה יחד עם הרב האר"י, הרי השל"ה סובר אחרת. ושמו אגב ריהטיה לא דק, ובשגגה מנאו עמהם. דוק מינה שלא היה הספר לפניו באותה עת, ולפיכך השאיר מקום הסימן והסעיף חלק [וראה עוד להלן].

~ ~ ~

סדר אגידת הלולב עם מינו כך הוא כפי מה שקיבלתי מלמדנו — **הלכה**
למעשה בתחלה יעשה ההדס שהוא
 המשולש אחד מימין הלולב ואחרי משמש שהם צדדי הלולב ואחרי כלומר על השדיה
 ואחרי יעשה שני בדי ערבה א' מימין וא' משמש על המשולש והלולב אף ירצה להוסיף
 בכדס שופנה יוסוף כפי רצונו כל ד' יתעבה ושני
 צידה לדבר למטה מעדים צלחרי כל
 בדר סיני 7 ועין מלך
 מלך ושנה נדבדי
 האר"י ז"ל
 *

צילום כתיב כה"ר לוי ׳ן יחיא נגאר ז"ל בענין סדר אגידת הלולב

ההדס. דב"ש]. וזה מה שהורונו רבותינו ז"ל מ"א ושל"ה והאר"י ז"ל. הבן זה ותשכילהו. עכ"ל. ומן הנראה, אף דבריו הנ"ל חצובים הם מלשון מהר"ד צאלח הנ"ל, אך לא ידע שהם לו.

אך מן התימה, מה שציין גם הוא בסוף דבריו להרב של"ה, אף שהרב של"ה העלה להרב מטה משה שכתב אחרת [לעשות שלושת ההדסים מימין הלולב, ושתי הערבות משמאלו]. ואף הר"ל נגאר עצמו, שם בהגהותיו על התכלאל עץ חיים, העלה להא דכתב הרב של"ה בשם הרב מטה משה [כן העלה דבריו שם הרש"צ (דף קע"ח ע"א)]. וצ"ב.

ושמא כוונתם לומר, דאם אינו עושה כדעת האר"י כנ"ל, עדיף כבר שיעשה כדעת הרב של"ה, דהיינו שיתן את שלושת ההדסים מימין הלולב ושתי הערבות משמאלו. העיקר שלא יהפך בדברי האר"י, לעשות תחילה את שתי הערבות מצדדי הלולב, קודם נתינת ההדסים מצדדיו. ושמא זו כוונת מהר"ד הנ"ל. אך עדיין יש בזה מן הדוחק.

אמנם, יש שנהגו לעשות כדעת הרב של"ה הנ"ל. וכן כתב הרשב"ד בהגהותיו על התכלאל עץ חיים [דפוס ראשון] (ראה מהדורתנו, לסוכות, עמוד קמ"ב, הערה כ"ב בעץ חיים). ומן הסתם, כן היה מנהגם קדמון בתימן, קודם ראותם דברי הרב האר"י ז"ל.

בענין ספירת העומר קודם ההלל בליל פסח (ראה לקמן עמוד כ"א), ואף בהשמטת שאר דבריו שם [ומן הנראה, נוסח אחר היה לפניו, מקוצר יותר, אשר לא היה מצויין בו שהוא לשון מהר"ד הנ"ל, ועל כן לא ייחסו למהר"ד, כי לא נתברר לו זהות כותבו].

ובענין הוספת הדס שוטה, העלה מעצמו תוך סוגריים עגולים ובכתיבה קטנה [כדרכו בשאר הוספותיו] בזה"ל, כן היא דעת הרמב"ם, ועיין צידה לדרך למהר"ר סעדיא צאהרי בפרשת בהר סיני. עכ"ל [ראה צילום].

דברי הר"ל נגאר הנ"ל, העלה הרש"צ ז"ל במהדורתו (ח"ב דף קע"ח ע"א) כביכול זהו לשונו של הר"ל נגאר עצמו, כי אמנם כך משמע מהעתקתו. אלא שאף דברי הר"ל עצמו שבסוגריים העגולים, הכניס בפנים כאילו גם הם מלשון בעל סדר אגידת הלולב.

ושם (דף קע"ט ע"א) העלה להגהת כה"ר אחי"ה ז"ל שאף הוא כתב כענין הנ"ל בזה"ל [מתורגם ללשה"ק], וסדר עשיית האגודה, קודם יעשה שלשה בדי הדס אחד מן הימין והשני מן השמאל של הלולב והשלישי על גבי הלולב והיינו השדרה, ואחר כך יעשה שני בדי ערבה אחד מן הימין והשני מן השמאל על ההדסים. ואחר כך אם רצה להוסיף בהדס כמו שרוצה, יוסיף. ויזהר שלא יקדים הערבה לפני המשולש [דהיינו

מה"ר דוד בן מה"ר אברהם בן מהרי"ץ, קורותיו וקורות בני משפחתו

נודמן לידי ספר כת"י [כת"י מכון שוקן למחקר היהדות מס' 12824, בספה"ל 45361] בכתיבתו המהודרת של מה"ר דוד בן מה"ר אברהם בן מהרי"ץ ז"ל, הכולל ספר שערי קדושה למהרי"ץ עם הגהותיו של מהר"ד הנ"ל, ולאחריו תפילות המועדים וימים נוראים עם פירוש מקוצר מה"עץ חיים" על התכלאל של זקינו מהרי"ץ, ובתחילתו ובסופו רשימות ובקשות ותפילות שונות ועוד. פרטים רבים דליתי מתוכו, והנני מציגם בפניכם.

[ואת ספר שערי קדושה למהרי"ץ עם הגהותיו של מהר"ד הנ"ל, אציג לאחר מכן (לקמן עמוד ל"א)].

□ □

בראש הספר הנ"ל, מופיעה רשימת פטירות ולידות, בשני עמודים. אך נתייחס לעמוד הראשון שבהם, אשר שמות האישים המופיעים בו הם היותר ידועים ומפורסמים.

בדף זה אשר רשם בו מהר"ד צאלח תאריכי פטירת ולידת בני משפחתו, הוסיף לאחר זמן בראשו גם את תאריך פטירת זקינו הידוע מהרי"ץ ז"ל בזה"ל, נסתלק מו"ז מהרי"ץ זלה"ה, יום שבת קדש במנחה, כ"ח ניסן בקי"ז [לשטרות] בסדר קדושים. עכ"ל. ובקי"ז לשטרות, הרי היא שנת ה'תקס"ו ליצירה.

בשנת ה'תקס"ו נפלה האבן הראשה, נקרא אל על לחיי נצח מהרי"ץ
כ"ח ניסן בקי"ז ב'תקס"ו

אולם, הרב סערת תימן (עמוד כ"ג) כתב בזה"ל, וביום שבת קדש כ"ח ניסן שנת בקי"ו (התקס"ה) נפלה האבן הראשה, נקרא אל על לחיי נצח מהרי"ץ זצ"ל, זקן ושבע ימים. עכ"ל.

ואמנם, חל שבת פרשת קדושים בשנת ה'תקס"ה ליצירה בכ"ח בניסן. מה שאין כן בשנת ה'תקס"ו, שבה חל שבת פרשת קדושים בח' באייר.

העתק רשימת פטירת מהרי"ץ ובני משפחתו, מופיעים גם כן בדף תוך תכלאל כת"י נוסף אשר היה בידי רבי דוד צדוק (חכם) ז"ל מקרית אונו

העתק זה נזכר בדברי הגר"י רצאבי שליט"א במאמרו ב"אור ישראל" גליון ו' (עמוד ב'), ושם העיר כמו כן שנפלה טעות בתאריך, וכנ"ל.

עוד נזכר שם, תאריך פטירת מה"ר אברהם ז"ל בן מהרי"ץ בזה"ל, נסתלק אבי מ"ו אברהם נע"ג, שנת בק"ך [לשטרות], ביום א' שהוא יום ב' חול המועד דסוכות. עכ"ל.

והחלצו ממנו וברחם עמו שנת בקר
ביום ה' שהיה יום ב' חמ"ח דמכות.

ואמנם, כן כתב הרב סערת תימן (עמוד כ"ג) [בקיצור] בזה"ל, בחג הסוכות בק"ך (התקס"ט) נאסף לחיי נצח הראב"ד אברהם הנזכר, והשאיר אחריו ברכה, בניו הרבנים ה"ר דוד וה"ר צאלת. עכ"ל.

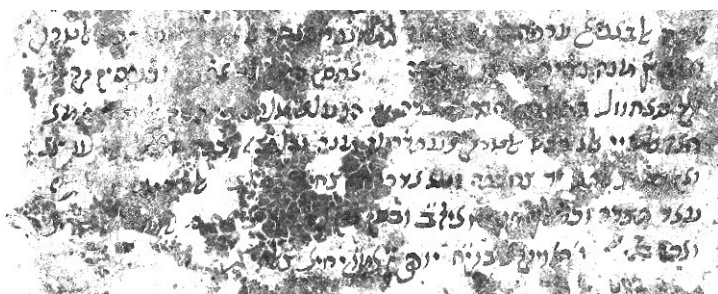
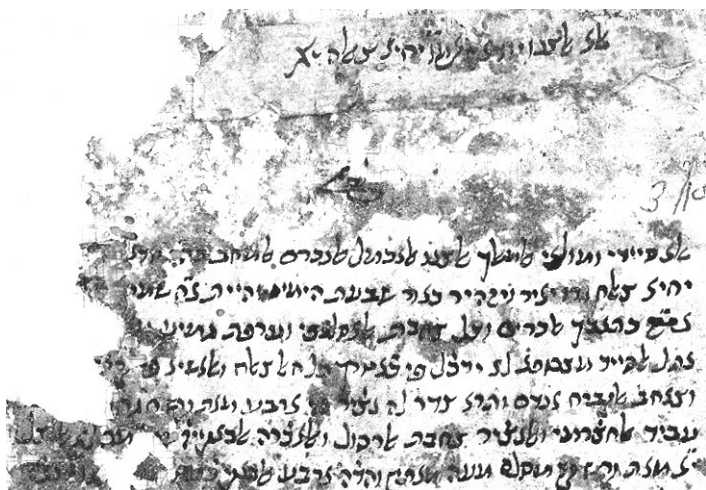
כמו כן, נזכר שם תאריך פטירת רבי יהודה בן מהרי"ץ בזה"ל, נסתלק דודי יודא נע"ג, יום ד' כ"ב אדר בקל"ד (לשטרות), ינוח על משכבו.

נפולוני דודי יודי נעלה יום ד' כ"ב
זדר ב"ק ינוח על משכבו

זה רבי יהודה הנ"ל, כפי הנראה עזב את העיר צנעא זמן קצר אחר פטירת אביו (מהרי"ץ), והלך אל עיר אחרת. לא ידועה סיבת עזיבתו. ואף לא ידוע אם חזר שוב לעיר מולדתו צנעא.

שכן מצאתי אגרת גדולה [מגנזי ר' יהודה לוי נחום ז"ל, וכעת בספה"ל מס' 11355] הכתובה משני צדדיה, אשר נשלחה אליו מאת אחיו רבי יוסף בשנת ה'תקס"ז ליצירה [שנתיים אחר פטירת מהרי"ץ], בה הוא פונה אליו בלשון כבוד ופיוס. מצבה הנוכחי של אגרת זו גרוע, אכולה היא מכל צדדיה ואף מתוכה, כי מתוך גניזת ספר הוצאה, ומה גם שכתובה היא בלשון ערב, ולעת עתה לא התפנית ליתרגמה ולהתעמק בתוכנה [ואמנם, ראוי לשכתבה ולתרגמה].

מצורף כאן צילום קטע מראשיתה, וצילום קטע מסופה. בראשה, פונה אל אחיו – אלא אלצנו יודא ן' אמ"ו יחיא צאלח יצ"ו. ובסופה חותם – סדר ויקרא(?) בקי"ח ולשטרות (ה'תקס"ז ליצירה), יוסף ן' אמ"ו יחיא צאלח יצ"ו.

רבי יוסף אחיו, ידוע הוא מחותמתו המיוחדת המתנוססת בספרים רבים אשר ירש מאביו ושים לב לשם 'יוסף' שבחותמת, המועתק בדיוק כמו בחתימתו הנ"ל. אמנם, ראיתי כאלו שטעו בפענוחה, וייחסוה ליודא במקום לאחיו יוסף, ומדהעתיקו "צוואת מהרי"ץ". אולם, לא ידוע לי לעת עתה, אימתי נפטר לבית עולמו.

דוד בן מהרי"ץ

בשם ה' אלהינו יהוה יוסף ויהודה
בשם ה' אלהינו יהוה יוסף ויהודה

נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
ביום ה' אלהינו יוסף ויהודה
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו

נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
ביום ה' אלהינו יוסף ויהודה
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו

נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
ביום ה' אלהינו יוסף ויהודה
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו

נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
ביום ה' אלהינו יוסף ויהודה
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו

נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
ביום ה' אלהינו יוסף ויהודה
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו

נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
ביום ה' אלהינו יוסף ויהודה
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו

נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
ביום ה' אלהינו יוסף ויהודה
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו

נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
ביום ה' אלהינו יוסף ויהודה
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו

נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
ביום ה' אלהינו יוסף ויהודה
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו
נחלתנו נחלתנו נחלתנו נחלתנו

גם תאריך פטירת אשת מה"ר אברהם הנ"ל, אם מה"ר דוד הנ"ל, מרת גזאל בת מ"ו יחיא בן מ"ו סעיד אלעזרי ז"ל (ראה מאמר "שטר הצוואה השלם של מהרי"ץ", לפרופ' אהרן גימאני הי"ו, פעמים תשס"ה, עמוד 136, הערה 36), נזכרה ברשימות הנ"ל בזה"ל, נסתלקה אמי גזאל, תנוח על משכבה, יום ב' כ"ח תמוז בקל"ד ולשטרות (ה'תקפ"ג ליצירה). י"ר שתהא מזבח כפרה, בלע המות לנצח. עכ"ל.

נסתלקה אמי גזאל הנ"ל על משכבה
יום ב' כ"ח תמוז בקל"ד י"ר שתהא
מזבח כפרה בלע המות לנצח

מה"ר אברהם, נישא למרת גזאל הנ"ל, בשנת ה'תקל"ח ליצירה, ואם נאמר שהיתה אז כבת חמש עשרה שנה, הרי שנולדה בשנת ה'תקכ"ג ליצירה לערך, ואם כן נפטרה בשנת הששים לחייה. יתכן, שמפני כך, כתב עליה 'שתהא מזבח כפרה', היות שלא מלאו ימיה ואלא שלפי זה, לא מובן מדוע לא כתב כן גם גבי אביו מה"ר אברהם, שאף הוא נפטר קודם זמנו כנ"ל.

□ □

עוד צויין בכת"י שלפנינו, פטירת רבי יוסף בנו של מה"ר אברהם בן מהרי"ץ בזה"ל, נסתלק אחי יוסף נע"ג, יום ג' ד' אב בקל"ט ולשטרות (ה'תקפ"ח ליצירה), י"ר שיהא מזבח כפרה עליו ועל בני משפחתו, בלע המות לנצח. עכ"ל.

נסתלק אחי יוסף נע"ג יום ג' ד' אב
ב'קל"ט י"ר שיהא מזבח כפרה עליו ועל
בני משפחתו בלע המות לנצח

יתכן שזהו בנו הבכור של מה"ר אברהם, אשר הוא נכדו בכורו של מהרי"ץ, אשר מהרי"ץ בישר על הולדתו באגרתו לידידו ר' אברהם זכאי (כתבים ב', אגרת ה', עמוד 854) בשנת ה'תקמ"ה ליצירה וכי לפי חישובינו דלהלן, אחיו מה"ר דוד, מסתבר שנולד מאוחר יותר. ואם כן, נפטר הוא בקיצור ימים, כבן ארבעים ושלש שנים, ועל כן כתב 'שיהא מזבח כפרה עליו ועל בני משפחתו'.

וזה רבי יוסף, לא נודע שמו כאחד מבניו של מה"ר אברהם. רק אחיו הצעירים ממנו, מה"ר דוד ומה"ר צאלה, נודע שמם בשערים [כנ"ל].

□ □

עתה באתי, לדבר אודות מה"ר דוד בן מה"ר אברהם בן מהרי"ץ ז"ל.

הנה בטור השני שבראש דף הרשימות הנ"ל, רשם את לידת בנו בכורו רבי אברהם ז"ל [יורש זה הכת"י (ראה לקמן עמוד י"ח)] בזה"ל, נולד בני בכורי יום ג' י"א במרחשון שנת בקב"ז ולשטרות (ה'תקע"ו ליצירה), וקריתי שמו אברהם כשם זקינו, בסדר כי אב המון גוים נתתיך. י"ר שיזכה לתורה ולמצות ולחופה ולבני בנים, ועיני אבות רואות. אבי"ר. עכ"ל.

יום ג'
נולד בע בני י"א במרחשון שנת
בב"ז וקריתי שמו אברהם ט"ס ו'ינו
בס"כ אב המון גוים נתתיך י"ר שיזכה
לתורה ולמצות ולחופה ולבני בנים
ועיני אבות רואות ז"ל

אם נאמר שמה"ר דוד הנ"ל, ילד את בנו בכורו הנ"ל לכל היותר בהיותו כבן עשרים וחמש, הרי שנולד הוא עצמו בשנת ה'תקנ"א ליצירה וואם כן, אין הוא עצמו בכור לאביו מה"ר אברהם, אלא אחיו רבי יוסף הנ"ל אשר כפי הנראה הוא זה שנולד בשנת ה'תקמ"ה ליצירה ועליו בישר מהרי"ץ כנ"ל. ולא כמו שכתב הרב סערת תימן (עמוד קע"ג) שחי כשבעים שנה, דהיינו שנולד בשנת ה'תקכ"ט ליצירה וואמנם, אף מהגהתו המובאת לקמן על ספר שערי קדושה, משמע קצת שהיה צעיר ביותר כשמת עליו אביו, שהרי העידו בפניו איך נהג אביו ולא ראה זאת בעצמו אף שהיה הוא עצמו בקי במלאכה זו כאבותיו.

על כן הוסיף וכתב 'ועיני אבות רואות'. לפי שהוא עצמו, לא ראהו אביו מה"ר אברהם בחופתו. ואף אם נאמר שראהו בחופתו, הרי ודאי לא ראה בלידת בנו, שהרי בנו בכורו של מה"ר דוד נולד כשבע שנים אחר מות אביו. לזאת, ייחל לעצמו 'ועיני אבות רואות', דהיינו שיזכה הוא לראות בחופת בנו, ובלידת נכדיו.

והנה שם ברשימות הנ"ל, נרשם תאריך פטירתו של מה"ר דוד (הנ"ל) בזה"ל, מה נתאונן ומה נאמר, מה אוסיף א-להי לחשוב ומחשבותי תדאינה, וטרם ערוך כי דברתי אתה תדענה, כי נלקח ממני אמ"ו דויד יום ד' כ"ח תשרי בק"ץ ולשטרות (ה'תקצ"ט ליצירה). י"ר שיהא מזבח כפרה עליו ועל בני משפחתו ועל כל ישראל. אבי"ר.

וזה נהלונן וזה נאמר גיה אסוף
 אה לחשוב ותחשבוני הדינה
 וטרם ערוך בדרת אלה הדענה
 פי נלנח משמח לנו דויד יוסף כח
 תשר בן יד שם מענה ככר
 עליו ועל כח משפחתו ועב"אכר

נמצא שמה"ר דוד הנ"ל, נפטר לבית עולמו בן ארבעים ושמונה שנים,
 ועל כך התאונן בנו רבי אברהם בצער ויגון רב.

□ □

מה"ר דוד הנ"ל, כפי המפורסם, שימש כדיין בבית דינו של מה"ר יוסף
 אלקארה ז"ל, תלמידו של מהרי"ץ.

אולם, מתוך הגהתו של מה"ר דוד בשערי קדושה שבכת"י שלפנינו, מוכח
 שהמשיך מסורת אבותיו והיה הוא גם שוחט ובודק מומחה לרבים ואכן, בן
 מוכח מהגהותיו על ספר שערי קדושה למהרי"ץ זקינו (לקמן מעמוד ל"ב ואילך).

שכן כתב שם בהגהתו בזה"ל, וכן העידו אנשי אמת שהיה נוהג אמ"ו
 אברהם ריש טבחא דמתא, להכשיר. וסימניך, להיות כל איש שורר בביתו.
 וכן אנו נוהגים אחריו. עכ"ל.

(ע"י) ד הורדא לכל מקום שהי' סדך טרפה ואפי' לביס
 שפלה ואם היא דבוקה לביס (או)
 לריאה עצמה הי' שפ"ב הי' אבד) בלי
 שום פילוש כשרה (כלל) והעמור ומהי
 חציב ועב"י) וכן אם נדבקה למטה
 באורש שלה עוס הכי' שלה יש להכשיר"
 וכל הטור שמונה אנשי
 קנ"י א"א נדבקה
 לביס א"א נדבקה כשרה
 עכ"ל וכל שפ"ב הי' אבד
 ב' רי"א וכל ב' הי' אבד
 ואיכא מלך דמכשיר ליה
 וכל דג' ב' מהי' וכן
 העידו אנשי אמת שהיה נוהג אמ"ו אברהם ריש טבחא דמתא להכשיר וסימניך
 להיות כל איש שורר בביתו וכן אנו נוהגים אחריו"

ומה שכתב בלשון 'וכן אנו נוהגים אחריו' ולא כתב 'וכן אני נוהג אחריו',
 נראה שבלשון ענוה דיבר.

מה"ר רוד בן מה"ר אברהם בן מהרי"ץ, עניינים בכתיבת ידו

זה הספר כת"י הנ"ל, הכולל את הספר שערי קדושה למהרי"ץ ואת כל תפילות המועדים וימים נוראים על פי התכלאל עץ חיים למהרי"ץ ועוד עניינים שונים, היה כל העת ברשות כותבו מה"ר רוד צאלח, ומדי פעם רשם בו גם כמה עניינים אשר יהיו לו למזכרת לעת מצוא.

לאחר פטירתו, עבר זה הספר בירושה לבנו ר' אברהם, הנקרא על שם סבו מה"ר אברהם בן מהרי"ץ [כנ"ל].

לעולם יכתוב אדם שמו על פתחו שמו יבוא
חסד מן השן ויחמר שלי הוא"ו ה"ה
זה המוזדור הקטן
לנער קטן
נולדתי ונחלתי חבי חכמי הצעיר במשפחתי
ובבית חבי אברהם בן ח"א רוד צאלח
בגמ"ו ה"ה

□ □

זמן כתיבת הספר, בסביבות שנת ה'תקע"ח ליצירה. שכן במנין השנים אשר אנו מונין לחרבן בית ראשון ובית שני, בסוף סדר ליל תשעה באב, הגיה הוא עצמו בגליון שם בזה"ל, שנה זו שהיא שנה שאנחנו בה היום שנת ה'תקע"ח ליצירה, שהיא שנת בקב"ט לשטרות. עכ"ל.

כי בעונותינו ובעונות אבותינו חטאנו מונס לחרב בית חללינו
ולפאר עש"י לא נמנע ארמית קדשנו היום לחרב
בית שני אשר בנה עזרא אדונינו אף ובעד מלכות נאשה וארבעים שנה
יגמורנו" ולחרב בית ראשון ולפאר חשי מלכותנו
אנחנו במלכות ארצות מלכותנו
נמחלים ונאשה ונאשים שנים על רוב עונותינו על זאת נאכבה

שנה זו
שנה שלפנינו
בכ"ו חסד
התקע"ח ליצירה
שהיא שנת
בב"ט לשטרות

אולם, נפלה טעות בפנים המנין, וצריך להוסיף ארבע שנים על מנין בית ראשון ועל מנין בית שני. כי לפי החשבון שבפנים, הרי זה מתאים לשנת ה'תקע"ד ליצירה, לא ה'תקע"ח. ואמנם, כבר מצאתי טעויות במנין זה בכמה

תכאליל, אף בהפרש שמונה שנים, וראה במסכתא דמהרי"ץ (פ"ו, "בענין מנין השנים לחורבן המופיע בתכלאל", במהדו"ב עמוד קמ"ו) מה שכתבתי בענין זה.

על כל פנים, ברור ופשוט שזהו התאריך שבו נכתב ספר זה.

כפי האמור, סדרי התפילות שבו, נכתבו על פי התכלאל עץ חיים לזקינו מהרי"ץ, ופה ושם העתיק בקיצור מתוך פירושו של מהרי"ץ לתכלאל הנקרא "עץ חיים", ובקצת שינויי לשון. ופעמים שהוסיף דברים מעצמו, או ביאר דברי זקינו מהרי"ץ.

על כן אמרתי, להעלות הנה, מקצת עניינים חשובים אשר שינה בהם מלשון מהרי"ץ או שביאר בדבריו או גם הוסיף עליהם.

לכל ענין וענין, נתתי כותרת. ואת דברי מהר"ד, עשיתי בכתיבה שונה. ותחת דבריו, הארתי והערתי פה ושם בדבריו. וכמובן, הוספתי צילום קטע הכת"י של כל ענין וענין.

ספר שערי קדושה

והוא קיצור הלכות שחיטה וטרפות הריאה
כפי מנהגינו אנו הקהל הקדוש

צנעא יעא

ובו נהבארן בקיצור דינים המצויים והרגלים המנהגים
מעשים בכל יום משכר הש"ע וטעם בו הרבה חידושים
משכר אחרונים אשר אינם נמצאים בשע הטהור
וידעו כי כל קודם בקשר קטן זה ימצא נחת רוח ותבדיל
נקטו כי הכלית הקיצור הכסוף ותשכחוק הנפש אין וללא
יקוץ בו ואם כי בקל יכול לשמונה ולחזור ולשמונה פעם
ושהם מראשה למטה ומעלה לראשה כל פורה אונגס
אין זה כי אם למי שגילה בדין מנענעם בשכר הפוסק
אלו יהיה לו זה למזכרת עין ואלו להי אהנן יעלה
זכרון למטה לפענו ויצדק מחשבת הטובה
למעשה וירחיב גבול בנים ובט בנים
עוסקים בתורה ובמצות אה"ר
כה מנהג ומהנחן מנהג
חפדי אהיה העשר יחיה
{ לאא כנהרג יוסף }
כנהרג צאלה }
יחיה יצ"ח
אמר

שער ספר "שערי קדושה" למהרי"ץ, בהעתקת מה"ר דוד צאלח ז"ל.

אסור להפסיק בדיבור אחר ערבית לילי יום טוב ראשון של פסח

והולכין לבתיהם לעשות הסדר, ולא יפסיק בשום דיבור עד שילך לביתו (סוף סדר תפילת ליל יום טוב של פסח).

בְּכָל יִשְׂרָאֵל אֵלֶיכֶם שְׂמִיךְ בְּאֵי מִקְדָּשׁ (הַשְּׁנֵי) יִשְׂרָאֵל וְהַמִּנְחָה
 רצה ומודים שים שלום " ופוסעים ג' פסיעות וקורים ההלל כל הצבור
 ביחד בק"ש ואין מברכים עליו לא ברחל ולא בגוף. וקדש התקבל ואם חר
 בשבת מקדים החל ויכלו לקריאת ההלל ממנום הדיר נודם ואינו אומר ברכה
 מעין שבע. וקדש התקבל למנחה על הגה"ק י"י רועי וכו' ד"ח וקדש דרבנן ועלנו
 לשבח. והולכין לבתיהם לעשות הסדר. ולא יפסיק בשום דיבור עד שילך לביתו "

אמנם, מהרי"ץ בעץ חיים (פסח, עמוד צ"ט) בתחלת סדר ההגדה, כתב בזה"ל, אחר ערבית, לא יסיח דעתו מקדושת היום אפילו רגע קטן, ותהיינה רגליו קלות כאילו לבוא הביתה לעשות מלאכתו מלאכת שמים, שמח וטוב לב, להראות את עצמו כאלו הוא עתה יצא ממצרים, ותאזרהו שמחה וששון ויקר. עכ"ל.
 הנה מהרי"ץ לא כתב אלא שלא יסיח דעתו מקדושת היום אפילו רגע קטן, אבל איסור דיבור לא הזכיר כלל. ולכאורה, לא כל דיבור הוי היסח דעת.

□ □

להקדים ספירת העומר קודם ההלל בליל יום טוב שני של פסח בחו"ל

וכשחל יום טוב שני דפסח ביום ראשון דצריך לקרות ההלל, יאמר תחלה ויהי נועם וסדר קדושה ואח"כ ההלל (והוא הדין ספירת העומר, יספור קודם ההלל, עיין שו"ת מו"ז מהרי"ץ), דתדיר עדיף, ואין להלל עדיפות. דסדר קדושה במוצאי שבת, מתקנת חכמי משנה. מה שאין כן ההלל, דמנהג אחרונים הוא (סוף סדר תפילת ליל יום טוב של פסח).

התפלה. וכשחל י"ט שני דפסח ביום ראשון דצריך
 לקרות ההלל יאמר תחלה ויהי נועם וסדר קדושה ואח"כ ההלל
 (וה"ה ספירת העומר יספור קודם ההלל עיין שו"ת מו"ז מהרי"ץ) דתדיר
 עדיף ואין להלל עדיפות דסדר קדושה בג"ש מתקנת חכמי משנה מנא
 ההלל דמנהג אחרונים הוא "

הנה לגבי ויהי נועם וסדר קדושה, אכן כן כתב מהרי"ץ בעץ חיים (פסה, עמוד שנו), כמו שכתב כאן מהר"ד נכדו.

אולם לגבי ספירת העומר, כתב מהרי"ץ בעץ חיים (שם, עמוד פ"ד) בזה"ל, ליל שני כמו בליל ראשון, וקורין ההלל וקדיש תתקבל, ומתחילין לספור העומר. עכ"ל.

מדבריו משמע, שספירת העומר אומרים אחר ההלל וקדיש תתקבל. וכפי שכתב שם מהרי"ץ בעץ חיים (שם) בזה"ל, ונהגו הקהל לספור אחר [קדיש] תתקבל [לאפוקי מהנוהגים לספור אחר עלינו לשבח. דב"ש], משום דכל הקהל נמצאים בבית הכנסת, וברוב עם הדרת מלך. עכ"ל. וכן הוא המנהג עד היום.

אמנם, שם בתכלאל (שם, הערה ל"ה) העלינו להגהת הר"ל נגאר ז"ל, שכתב בזה"ל, נמצא בכתיבת יד מוהר"ר דוד בן בנו של הרב מהרי"ץ, שהגיה כאן וז"ל, ועכשיו נהגו לספור העומר קודם קריאת ההלל, עיין שו"ת מורי זקני ח"ב סימן קע"ט. עכ"ל. וכן המנהג. עכ"ל הר"ל נגאר [ראה כאן צילום כתיבת ידו].

ליל שני
כמו בליל ראשון וקורין ההלל וקדיש
תתקבל ומתחילין לספור העומר ומבין
בא' אמר אקבו על ספירת העומר ואומרים
האידנא חד יומא בעומר ואמר שם
הרחמן יהיזיר עבודת בית המקדש במהרה בימינו
ואמריו אמנו
ואומרים למנצח על הגהות מגזמור לזוהר ר' ר' ע'ן
ואמר למנצח פגניות מזמור סיד אהים יחטט וכו'

מנופים בפורק והט אספחן
בתלמוד ובין בכמה מקומות
ואחר שיצא מבית יכל
להקביל פני רבותיו
או גדולים ממנו בחפזו
ופרט רגל זה עזריו לעמוד
שם אחד טס חביו ולהקביל
פניו וכן המנהג פשוט ומנהג
רוב ישראל הורגו וכן הדין
רוב מעטן העומת דפתי
מדינת את הולדתו לו וכו' לא

נמצא בספירת
יד מוהר"ר דוד
בן בנו של הרב
מהרי"ץ שהגיה
פ'ן וז'ל ונכדו
נהגו לספור
העומר וקדיש
תתקבל ההלל
קריאת ההלל
ע"פ שו"ת מורי
זקני ח"ב סימן
קע"ט עכ"ל
וכן המנהג

אך כבר העיר שם הרב ענף חיים (שם, עמוד פ"ה, אות כ"ה) בזה"ל, דע, שהרב המחבר ז"ל כתב בתשובותיו, דראוי להקדים ספירת העומר תחלה ואחר כך ההלל, והביא ראיות מגמרא מנחות ורמב"ם ותוספות, יעויין שם (ח"ב סימן קע"ט). וכן נהגו בקצת בתי כנסיות. ולפי זה, גם כשחל יום טוב שני במוצאי שבת, יקדים תחלה ספירת העומר ואחר כך ויהי נועם וכו'. והיינו להנוהגים כסברת הרב ז"ל. אבל המנהג הפשוט והקדום הוא, שמקדימין ויהי נועם וכו' [וקדיש תתקבל], ואחר כך ספירת העומר. וכמו שכתב הרב [מהרי"ץ] כאן, ולקמן ד"ה וכשחל וכו'. עכ"ל.

גם מדברי מהרי"ץ שם בשו"ת, לא משמע שדעתו להכריע כן ולבטל המנהג הידוע לספור אחר קדיש תתקבל, אלא שיבח מנהגו של אותו חד מרבנן והביא ראיות המוכיחות כמותו.

אולם, מכיון שיצא מפה קדוש - מהרי"ץ ז"ל, על כן בכמה בתי כנסיות החלו לנהוג כן לספור העומר קודם ההלל. אך לא פשט מנהג זה אצל כולם, וכבר כיום בזמנינו נשכח זה המנהג ואין סופרים העומר אלא לאחר קדיש תתקבל.

אמירת תפילת "רבנו של-עולם" [לבעל החמדת ימים] בליל יום טוב ראשון של פסח קודם הקידוש

ומיד יקבל הכוס בשתי ידיו, והנותנו גם כן יתנו לו בשתי ידיו. וירים קולו בשמחה לומר תפלה זו שייסד הרב בעל חמדת ימים זלה"ה לשון הזהב, וזו נוסחה וכו' (פתיחת ההגדה של פסח) [ראה צילום בעמוד הבא].

בהגדה של פסח מהדורא קמא, העלה מהרי"ץ לתפילת החמדת ימים הנ"ל והעתיק כל נוסחה בפנים.

אולם, בהגדה של פסח מהדורא בתרא, שחזר מהרי"ץ וזיקק מהדורתו זו לעשותה על פי קדמונינו מייסדי התכאליל ההולכים לאורו של רבינו הרמב"ם ז"ל, השמיט תפילת החמדת ימים הנ"ל, ולא הזכירה כלל ואפילו ברמז קל.

רבים הבינו מתוך כך, שאין דעת מהרי"ץ לאמרה כלל. ואמנם, בכל הסידורים הנדפסים בנוסח הבלדי המיוסד על התכלאל עץ חיים למהרי"ץ, השמיטה.

אך זה תמוה, אם דעת מהרי"ץ "להחרים" את החמדת ימים, מדוע בראש השנה קודם תקיעת השופר לא השמיט את תפילת "רבנו של-עולם" של החמדת ימים המופיעה שם בסידורו.

אלא שמדברי מהר"ד הנ"ל, מוכח, שכן המשיכו אבותיו ובני משפחתו לומר תפילה זו של החמדת ימים, אף שנשמטה מן התכלאל עץ חיים לזקיננו. שאם לא כן, לא היה מזכירה כאן כלל.

ואמנם, זכיתי לעשות את הסדר בליל פסח בכל שנה ושנה במחיצת זקיני רבי יוסף ב"ר חיים צאלח ז"ל, מקטנותי ועד סוף ימיו, ותמיד הקפיד לומר תפילת "רבנו של-עולם" של החמדת ימים קודם הקידוש.

עוד חשוב לשים לב לשינוי לשונו שם בסמוך, בדברי מהרי"ץ,

ולענין ברכה אחרונה, רוב הפוסקים ס"ל שלא לברך כי אם אחר הרביעי בסוף כולן, וזוהי דעת רב שרירא גאון ורבינו האי וכו'. וכן נראה דעת הרמב"ם, שלא זכר ברכה אחרי הכוסות. וכן הוא בכל **התכאליל שהם הולכים בעקבות הרמב"ם**, לברך ברכה אחרונה דוקא אחר כולם וכו'. וכל שכן שהוא **מנהג קדמונים תלמודיים** דלא קטלי קני באגמא, ומחוייבים אנו לילך בעקבותיהם שנאמר עליהם על פי התורה אשר ירוך (שם).

וזה סדר אגדתא דפסחא כפי דעת הר"ם במזל ומנהג

אחר ערבית ילך לביתו שש ושמוח לעשות מטלכתו מטלכת שמים
להראות עצמו באלו היום ערה יצא ממזרח יצא צריך לסדר הקשר
כסדר כדי שלא לעבור על המצוה בהחלה יסדר הכרפת לפעו ממגש
והחרוסה שמוך לו יותר מן המצה והמצה מן המזרח והסידור והסידור קרובים לו יותר
מן הבשר והביצה ויבין כוסות מהודרים לכבוד המצוה וישטפם ויירחם יפה
ונכון להדיחם אף בין כל כוס וכוס אס אסער בלס מורה וכל כוס וכוס מלאה
כוסות או מברך עליהם ברכה בפעם ביד המזבח והדין רכל חד מצוה
באפי נפשיה הוא וכד הראב"ן בס' המנהג סי' עו וכד מהרי"ן זי"א והרב בעל חוקת
הפסח וכ' סדר רבי יונה וסדר רבי בעמין דעל כולם מברכין בפ"ג כיון שכל
א' מועד שירה בפעם ואין לו מנהג שירה בלס ברכה דכה ויברכו סם כבודין ומצוות
על כל ברכה והחלה על כל תהלה הן לו ברכה וכד רש"י בס' תפסח שחידר שצריך
לברך על כל כוס וכוס וכד הר' בעריא גאון ז"ל גם הרב אברהם כ' סדר רב
נמרואי גאון וכ' הכוונת שכן ד' האבי עקרי כה"ף לברך על כל כוס וכוס וגם
הד"ס כ' בספרו בפשיטות לברך על כל כוס וכוס וכך פסק בשלכו וז"ל ומברך
על כוס שש בפתח ולינו יוצא בונה שביך על כוס ראשון שדיאר ההגדה הוי הפסח
והמנוח משום דמשה ונמקד בהדי הדדי לא אסער ע"כ גם הרשב"א בספרו י"ס הכריע
בדברי הר"ן וסיים בה וכן אנו נוהגים ע"כ דף ל' ע"כ גם האחרונים רמ"א ובלבד ורש"י
סי' מן הפריעו כן ובהבן שכן סדרת הגאונים וסדר המנהג וכן המנהג בפיוט הראב"ע
שאומר אס על כל כוס ברכה וכן בלשון המנהג וסדר המנהג בפיוט הראב"ע
וכוס הדין והמנוח והראב"ן וכן זי"א וכן חוקת הפסח ורבי יונה ורבי בעמין ורש"י
ורבי בעריא גאון ורב נמרואי גאון ואבי העזרי והרד"א והכל בו והרשב"א ורמב"א
ובלבוש ורש"י והגאונים והראב"ע וזהו המנהג הפשוט בכל ארצות הימן בבד
ארצות הימן בכל סדריהם שכתבו הקדמונים בסדורים ישנים נשעם מנחה מלוא
שנים לברך על כל כוס ופסח וכן מנהג בכה"ב יד גאון אחרון בדור של פ"ב
מנהג אחרון בלשון המנהג עראי וצ"ל בגליון סדר הפסח שלו יע"ש וסדר שכן
סדרה מ' מ' וז' וז' מהר"ל שכן סדרת בעל המוספות לברך על כל כוס וכוס
וא' תנא על מ"ן שפקה שלא לברך כי אס בכוס א' וג' שלא כהב מ"ן כך שלא
מנח מנחה מקומו לא לבי הדין ולענין ברכה אחרונה רוב הפוסקים ק"ל שלא לברך
כי אס אחר הרביעי בסוף כולן וזה דעת רב שריא גאון ורמב"א והרשב"א והראב"ע
והרב המבד פ"ה וה"ן ורבי יונה ופ"ד המנוח שלא זכר ברכה אחר הכוסות וכן הוא
הוא בכל הבבלי שם הנלפים בעקבות המנוח לברך ברכה אחרונה דוקא אחר
כולם ע"כ קרי לך סמוכות למנהגנו מנחה גאונים ופוסקים וכך שהוא מנהג קדמונים
הלמנו וי"ד לא קטל קט באגמל ומחויבים אנו ללך בעצמנום ש' עליהם עלפי המנהג
אשר יצא וכו' וכו' יקבל הכוס בשר ידיו והנהגו גב יתנו לו בשר ידיו ויריס קולו
בשנחמנו

צילום פתיחת ההגדה בהעתקת מהר"ד בקיצור ושינוי לשון מתוך דברי מהרי"ץ בפתיחתו
להגדה מהדורא בתרא.

טעם אמירת שלש לשונות בברכת "שהחיינו"

טעם שאמר שלש לשונות ['שהחיינו וקיימנו והגיענו'] בברכת "שהחיינו", לפי שיש לחוש ביום טוב לחסרון בעולם הזה ובעולם הבא. בעולם הזה, כדאיתא בגמ' כל ימי עני רעים, אלו שבתות וימים טובים, [מפני שינוי וסת תחילת חולי מעיים]. ובעולם הבא, שיש לחוש לחטא, מפני רוב אכילה ושתייה, שלזה תקנו תענית בה"ב [אחר ראש השנה וימים טובים]. לזה אנו מודים להקב"ה, 'שהחיינו' שנתן לנו חיות, שאנו בריאים ממועד שעבר. 'וקיימנו', כלומר שלא חטאנו ברוב אכילה ושתייה, שלא נחוש לחסרון עולם הבא. 'והגיענו לזמן הזה', אנו מתפללים שלא יזיק לנו המועד הזה לא לעולם הזה ולא בעולם הבא (מטה אהרן) (סוף קידוש ליל יום טוב ראשון של פסח).

קדש מכל העמים ומועדי קדשך באמחה ובשסון הנחלתנו ב"י
מקדש (הספר) ישראל והומנים" ב"י אלה שהחיינו וקיימנו והגיענו
לזמן הזה
 מועד שאמר ג' לשונות בברכת שהחיינו: לפי שיש לחוש
 פ"ח לחסרון בע"ז ובע"ב בע"ז כדל' ב"י ב"י עני רעים א"ן שבתות וימים
 טובים כדל' ש"י ל"ח לחטא מפני רוב אכילה ושתייה שלקח קנו הענינים ב"י
 אנו מודים להקב"ה שהחיינו שנתן לנו חיות שאנו בריאים ממועד שעבר
 וקיימנו שלא חטאנו ברוב אכילה ושתייה שלא נחוש לחסרון עולם הבא ו
 הגיענו לזמן הזה לזמן הזה לזמן הזה לזמן הזה לזמן הזה לזמן הזה

זה הספר מטה אהרן, איני יודע אם ראהו מהרי"ץ [ומה שמופיע בתכלאל עץ חיים הנדפס לראשונה, בסוף ההגדה, טעם לסימנים "קדש ורחץ" לבעל מטה אהרן, זה העלו המדפיסים מעצמם ואין מופיע כל זה בתכלאל עץ חיים כת"י (וראה תכלאל עץ חיים מהדורתנו, לפסח, עמוד קפ"ז)]. וכמדומני שלא כתב מהרי"ץ שום פירוש לברכת "שהחיינו". וכפי הנראה, פירוש זה, היא הוספת מהר"ד עצמו, לאחר זמן, על הגליון.

ומה שהשלמנו בסוגריים מרובעים, הוא גם כן מתוך הספר מטה אהרן הנ"ל. אלא שמהר"ד הנ"ל קיצר קצת בלשונו, על כן הוספנו בסוגריים מן המקור לרווחא דמילתא ולהבנת הענין ביתר שאת.

קריאת הלל דחוה"מ פסח וראש חודש ביחיד

וקורין ההלל בדילוג בלא ברכה. והיחיד אינו קורא הלל לדעת הרמב"ם ז"ל. ואם רצה להחמיר על עצמו, קורא אותו והוא יושב, כדי שלא לעבור בפומבי על דברי הרמב"ם ז"ל. והוא הדין הלל דראש חודש, שאין היחיד קורא אותו (סדר תפילות חול המועד פסח).

**יום ג' ראשון דח'מ שחרית מנחה וערבית כמנו בחול ויעלה בעבודה
כדלעיל וקורין ההלל בדילוג בלא ברכה. והיחיד
אינו קורא הלל לדעה הרמב"ם ז"ל ואם רצה להחמיר על עצמו קורא אורו והוא יושב
כדי שלא לעבור בפומבי על דברי הרמב"ם ז"ל. והוא הדין הלל דראש חודש וקורא אורו**

הנה מהרי"ץ בעץ חיים בחלק הראשון בסדר שחרית לראש חודש (עמוד ת"ש), העלה לדעת מרן השו"ע שגם היחיד קורא את ההלל בראש חודש [ובחול המועד פסח], ולאחר מכן העלה לדעת רבינו הרמב"ם שלדעתו יחיד לא יקרא את ההלל כשהוא בדילוג, ולא הכריע שם, אלא הפנה לדבריו בתפילות הפסח. ובסדר התפילות לימי הפסח (עמוד שנ"ד), העלה לדעת הרמב"ם בלבד מבלי להזכיר דעת השו"ע. ואמנם אין הכרח מכך שדעתו להכריע כהרמב"ם, דשמא לא הזכיר שם לדעת השו"ע מכיון שלא כתב כן [השו"ע] בפירוש ענין קריאת היחיד גבי הלל דחול המועד פסח (או"ח סימן ת"צ סעיף ד') כדכתב גבי ראש חודש. אף כי נראה שדעת מהרי"ץ נוטה לדעת הרמב"ם.

אולם, מדברי מהרי"ץ בתשובותיו (ח"ב סימן קט"ו), נראה ברור שדעתו להכריע כדעת הרמב"ם. וכן כתבו בפשיטות הרב תורת חכם (אות שכ"ד) והרב שושנת המלך (ראש חודש, אות א'), בהעלותם תמצית דבריו.

וכן מוכח כאן מלשון מהר"ד, שכן היא דעת מהרי"ץ כהרמב"ם. ומן הסתם הכריע כן מדברי מהרי"ץ בתשובותיו, כפי שמצינו לו כאן בכמה מקומות.

אך מה שכתב בשע"ה (או"ח ח"ב סימן ע"ח סעיף ז') שהמנהג בזה הוא שלא כהרמב"ם אלא היחיד קורא אותו בדילוג כמו הציבור, אחר המחילה, זה אינו נכון, ואין כן דעת מהרי"ץ. אמנם, יש שנהגו במקומות אחרים כדעת השו"ע, כפי שהעלה שם בשע"ה (הערה י"ט) בשם סבו. אך דעת מהרי"ץ [בשו"ת] בפשיטות, כרבינו הרמב"ם.

[ואין כאן מקום להתווכח מה היה המנהג בזמן מהרי"ץ. כי פשוט שהמנהג היה אז בתחילה אצל רובם כדעת השו"ע בדברים רבים, כגון לברך רק על כוס ראשון ושלישי, ולטבל הכרפס בחומץ וכו' וכו'. אלא שמהרי"ץ חזר בו והכריע לבסוף כדעת הרמב"ם, ומאז הכרעתו החל להתפשט כן המנהג, עד שאחר פטירתו כבר נהגו כן רוב אנשי מקומו. הוא הדין אף כאן, בקריאת ההלל בדילוג ביחיד.]

אמירת פיוט "מברך רחמנא" אחר הוצאת ספר שני בשחרית שמחת תורה

שחרית, מתפללין כמו אתמול, וגומרין ההלל. ומוציאין ספר ראשון, וקורין בו ה' גוברי בפרשת וזאת הברכה. ומברך אחריו, ואינו אומר קדיש כשאר ימים, מטעם שלא יהא פתחון פה לשטן לקטרג שהם עומדים בלא קריאה, שכבר סיימו התורה ואינם חפצים לקרות בתורה עוד. אבל נוהגים שאחר שהשלים חמישי לקרות, מוציאין ספר שני. ובעוד שפותחין ספר שני, אומרים פיוט זה להרב בנימין הכהן ז"ל בעל ספר גבול בנימין, "מברך רחמנא" וכו' (סדר שחרית לשמחת תורה).

שחרית מהפללין כמו אתמול וגומרין ההלל
ומוציאין ספר ראשון וקורין בו ה' גוברי
בפרשת וזאת הברכה ומברך אחריו ואינו אומר קדיש
ימים מטעם שלא יהא פתחון פה לשטן לקטרג שהם
עומדים בלא קריאה שכבר סיימו התורה ואינם חפצים
לקרות בתורה עוד אבל נוהגים שאחר שהשלים חמישי
לקרות מוציאין ספר שני ובעוד שפותחין ספר שני
אומרים פיוט זה להרב בנימין הכהן ז"ל בעל ספר גבול בנימין
מברך רחמנא גבי מהשני עדינא
ראמנא בן זמנא
לחלומא מפרא הללויה כי מוזב פלה

הנה מהרי"ץ בתכלאל עץ חיים בסדר יום שמחת תורה (סוכות, עמוד קפ"ג) כתב בזה"ל, ואחר שישלים חמישי לקרות, מוציאין ספר שני. ויש שנוהגים לומר עתה "אצולה", בינו לבין ספר שני, לא קודם [כי שם לעיל (עמוד קע"ח) כתב שנוהגים לומר "אצולה" לפני פתיחת ספר ראשון. דב"ש]. ויש שנהגו לומר פיוט אחר, בעוד שפותחין ספר שני דבראשית. עכ"ל. ולא ביאר לנו מהו הפיוט האחר שנהגו לומר, אם זה פיוט "מברך רחמנא" או פיוט "אמונה יצרה" וכדו'.

אך מדברי מהר"ד כאן, משמע שהמנהג הפשוט בזמנו היה לומר פיוט "מברך רחמנא" בין ספר ראשון לספר שני, ולא פיוט אחר.

אמנם, כל זה דוקא כפי המנהג הפשוט אז, שהעולה חמישי מברך אחר קריאתו מיד כשגמר לקרוא בספר הראשון, והקורא בספר שני מברך שוב קודם קריאתו. אולם הנוהגים שהעולה חמישי בספר ראשון הוא זה שקורא בספר שני הכל בברכה אחת [אשר מהרי"ץ כתב על כך (שם) שזהו המנהג היותר נכון], אין אומרים שום פיוט בין ספר ראשון לספר שני.

פירוש ללשון הרמב"ם 'רמז יש בו' בענין השופר

רמז יש בו. חוזר אל השופר. כלומר, אמש היה בראשו של איל מלא דם וגידים ועצמות, והיום הוא יבש אין בו כלל. כך בני אדם, היום מלא דם וגידים ועצמות, ולמחר יהיה יבש כשימות, וישאר בלא נשמה. ולפיכך אמר, רמז יש בו. ויש אומרים, רמז יש בו, כלומר רמ"ח יש בה [בתקיעת השופר, שהיא משלימה לרמ"ח וכדלהלן. דב"ש], ותקיעת שופר היא המשלמת רמ"ז, הרי רמ"ח מצות. והפירוש הראשון, נכון. דבר אחר, רמ"ז יש בו. כלומר, האיל כשהוא חי, יש בו רמ"ח איברים. וכשמת, נשאר בלא רמ"ח איברים, וזהו רמ"ז יש בו, הנשמה תשלום רמ"ז, הרי רמ"ח, כי הנשמה תשלום האיברים. עד כאן מצאתי, לא ידעתי למי מקדושים (סדר תקיעת השופר בראש השנה).

ואז אומר הש"ס שופר בידו ומכבדו בטליתו עד עת הכרזה. ואומר זל הרמב"ם כן מה"ר
אעפ"י שהקיעת שופר בראש השנה גזירה דרמז יש בו כלומר עורו
עורו יענים משינתכם והקיצו נרדמים מנרדמכם וחשאו בנפשכם
וזכרו בראשם וחזרו בתשובה לו האכזרים את האומות בהבלי הזמן ואנוכי
כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הציטון לנפשותיכם
 וידיים ועצמות, ולמחר יהיה יבש כשימות וישאר בלא נשמה ולפיכך אמר רמז יש בו. ויש אומרים רמז יש בו כלומר רמ"ח יש בו רמ"ח איברים וכשמת
 והקיעה שופר היא המשלמת רמ"ז והרי רמ"ח מצות. והבי' זה נכון. דא רמז יש בו כלומר האיל כשהוא חי יש בו רמ"ח איברים וכשמת
 נשאר בלא רמ"ח איברים וזהו רמ"ז יש בו הנשמה תשלום האיברים. עד כאן מצאתי, לא ידעתי למי מקדושים.

אמנם, מהרי"ץ בעץ חיים (ראש השנה, עמוד שי"ג), לא העלה בזה פירושים ללשון הרמב"ם. אך מתלמידי תלמידיו, העלו פירושים שונים בזה, ממה שמצאו אף הם בכתיבות שונות של חכמי תימן הקדמונים.

כגון מה"ר לוי נגאר ז"ל, העלה בזה פירוש אשר מצא בסידור כת"י אברהם סעדיא אלדהארי ז"ל. ראה בתכלאל עץ חיים (שם, הערה קכ"ז בתכלאל).

וכן עמיתו מה"ר אחי"ה ז"ל, העלה בזה פירוש דומה לפירוש שהעלה כאן מהר"ד, הובא גם כן בתכלאל ע"ח (שם, הערה פ"ח בעץ חיים) בזה"ל, אמר אחי"ה. מצאתי בכתיבת יד קדמונים, פירוש רמז, דהיינו רמ"ח עם הכולל. ויש מפרשים, רמז יש בו, כי האיל אשר ממנו בא הקרן, כבר מת וכלה, ולא נשאר ממנו כי אם קרן הלז, שהוא השופר. כך ישראל, לא ישאר בידיהם, רק כח תפלתן, כמו הקרן שלא נשאר ממנו אלא הקול, ואין מועיל להם רידוף ההבל. ויש מפרשים, כמו שהאיל היה בגידין ועצמות ועתה הוא עצם יבש, כן האדם עתיד להיות כמוהו, ולא יתגאה. עכ"ל הרב אחי"ה, וראה שם עוד פירוש נוסף בזה.

הקדמת נפילת פנים לפני אמירת "אבינו מלכנו" בעשי"ת

רצה ומוודים, זכור רחמיך. שים שלום, ובספר. ואומרים אבינו מלכנו בכל יום שבנתיים, בקר וערב [דהיינו מנחה. דב"ש], זולתי בשבת. ומכל מקום, מקדימים נפילת פנים קודם אבינו מלכנו, דעדיף להסמיך נפילת פנים לחזרה יותר מאבינו מלכנו, חוץ מיום הכפורים שא"צ להסמיך נפילת פנים לחזרה, כמו שכתב מו"ז בספרו עץ חיים (סדר תפילת עשרת ימי תשובה).

תפילת ימות וכן ימים שבין ר"ה ליהו"כ "לצלוח פנים כעביל לשמרה כל היום
 יגיד פ' מנחם אברהם זכרנו לאיים ובאהב גבור מי כמנחם
 ובאהב קדוש ובכח וכו' עד המלך הקדוש. אלה חונן וכו' אף כי השיבה שופטנו. חתום
 המלך המושפט. ואם חתם המלך אהב דדקה ומשפט חונן להחלה הכרזה. רצה ומנחם וכו'
 רחמיך. שים שלום ובספר. ואומרים אף בכל יום שבעה ימים בער וערב זולתי בשבת. חתום
ערב יוה"כ שחרי"ר אומרים אבינו מלכנו בכל מקום ובכל זמן ואין נופלים ע"פ
 לא באשמועה ולא ברבליה. ובמצוה לאכול ולשהות ולעבוד במקוה
 וליטול. צרכנו ולגלה והולץ לבה"ט ומבפליץ
 מהודק כל היודי הסמוך לקטן מן אגף אלהינו ואפי' אברהם נדוכו עד לך. נחמנו לא נוצרנו. לא תהי קדוש מנו
 וחזר ש' הרבליה ואינו אומד היודי. ועבש נהג רוב העולם להתפלל מנחה תפלה א' בקול

העיר כן, כי מהרי"ץ בתכלאל בסדר ארבעה צומות, כתב בתיקון צום גדליה (תעניות, עמוד ע"ה) בזה"ל, שחרית מתפללין כשאר ימים שלעשרת ימי תשובה, אלא שאומרים עננו בעמידה. ואחר החזרה אומרים אבינו מלכנו. עכ"ל. ושם ציין לנפילת פנים רק אחר פסקת "הפותח יד בתשובה" (שם, עמוד פ"ח). מוכח, שסבר אז לומר אבינו מלכנו קודם נפילת פנים [ובמהדורת הראח"ג ז"ל, תיקנו מדעתם על פי דבריו בחלק ראשון מזה התכלאל, כדלהלן].

אולם, בחלק ראשון של התכלאל, כתב מהרי"ץ בעץ חיים (עמוד קצ"ח) שלעולם נופלים על פניהם מיד אחר חזרת התפילה, חוץ מיום הכפורים שאומרים סליחות בינתיים ורק אחר כך נופלים על פניהם. וזו דעת מהרי"ץ באחרונה.

לפיכך, ראה מהר"ד להעיר כאן לנכון, שמקדימים נפילת פנים קודם אבינו מלכנו, כדי שלא יטעו אחר הכתוב בתכלאל עץ חיים בסדר ארבעה צומות כנ"ל.

אמנם, בתכלאל עץ חיים שבהעתקת מהר"ד הנ"ל (יצא לאור בדפוס צילום ע"י ר' יעקב קרואני, ראש העין ה'תשמ"ג, כרך ב'), לא שינה ממנו מאומה, אלא השאיר הכל כפי הכתוב בתכלאל עץ חיים כת"י שלפניו, וכנ"ל.

מנחה לתשעה באב, לובשים ציצית ומברכים עליו, ומניחים תפלין ומברכין עליו. ואומרים למנצח על הגתית וכו' ופרשת התמיד, **ופיטום הקטרת**, והוא רחום וכו' אשרי וכו' (סדר תפילת מנחה לתשעה באב).

לובאים צייתים ומברכים עליו ומעיהם הפלין ומברכין
עליו ושומרים למנחה על הגהיה וכו' ופ' ההמיד' ופיסוס

הַנְּזַרְתָּ: וְהוּא רָחוּם וְכֹל אֲשֶׁר יִבְרָא וְנִסְתָּרִים עִתָּהּ וְלֹא מִנְּדָרָא אֶלְדֵּר וְכֹל
וְקִינִי בֹן גִּבּוֹרֵי בֶן וַיֵּחַל וְהִשְׁלֵטִי הוּא הַמַּעֲמִיד שׁוֹבֵה יִשְׂרָאֵל וְנִמְנֵךְ וְעַל הַהִפְסָד
וְהַלְחָדִיתָ מִנְּדָךְ ג' בְּרִכּוֹת כְּמוֹ בִּשְׁחָרִית וְאַחֶכּה אֲנִי הַחֹזֵן הַנּוֹעַם הַשְׂעוֹנֵה וְכֹל וְעַל שִׁבְיָךְ
לְפָנַי: וְאֲנִי אֶסֶף כָּס וְכֹל וְנִמְנֵרִי עָלֶיךָ לְהִיכָל תְּקִיעִי: וְהַמְּהַלְלִי יֵה בְּלֹחֶשׁ
וְאֲנִי רָחוּם בְּמִקְוֵם הַשָּׁכֹן וְעַתָּה בְּשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה: וְעַתָּה אֲנִי עֲשֵׂה בְרִכָּה בְּפִנֵּי בֶן גִּבּוֹר
לְרוֹשֵׁל וְאַחֵר הַמֵּתִים וְכֹלֵם עַם אֲדָמָה מִלְּבָנוֹ: וְכֹל וְאֲנִי שֶׁד פּוֹנֵנוֹתִים אֵל

אם כן, מה שהוסיפו זאת גם במהדורת הראח"נ ז"ל, הוסיפו כן על פי המנהג הפשוט בזמנם, ושמא חשבו שטעות נפלה בכת"י בהשמטת תיבות אלו. אולם, עדיין, נראה לי, שדעת מהר"ץ היא כפי שכתבתי בהערתי הנ"ל.

נוסח תפילה למכת אבעבועות, שחיברה מהרי"ץ ז"ל

נזכה תפלה למכת האבעבועות למהרי"ץ ז"ל

רבון כל העולמים רם על כל רמים שמע הפלה והחנן
עבדיך הבאים עריך לבקש רחמיך וחסדיך בעד
ידידיך הבטם בך הם החולים במכת האבעבועות הצועקים
נגדיך המיחלים רחמיך וחסדך ייז שלח להם רפואה שלימה
ממקור רחמיך ארך אפים היוצא מרח פדוק כי את ייז רופאך
הפר משליהם כעס ובטל גזרה והיה להם למחסה ומגן
בעת צרה קומה ייז להציל ממנו נפשו ולחיותם ואל גראה
ברעם הן להם חיים ארוכים וטובים אלה ייז השמרים הנצדס
מהחן מים רבים ומכל צרה וכאבים מי שענה לאברהם אבינו
באור כסדים והצילו בעונת השדים שמור כל ילדי עמנו
ישרא בכל שפה גידים מי שענה ליוסף בבת האסורים שמור
אורם בכל רעה איברים מי שענה לאהרן הכהן בעמדו בין
החיים ובין המתים ועזר מלאכים משחיתים שמור ילדי כל
ישרא מכל פגעים רעים ומכל סיני מגזים וערים יהיו לרצון
אמר כינו בעד טפינו ועוללינו קרוב ייז לנשבר לב ואר דבא
רוח יושיע ייז צבאות עמנו ומשגב לנו אלה יעזב קלה ייז צבאות
אשרי אדם בוחס בך ייז הושיעה המלך יענונו ביום קרא אלו
ויאמר אם שמוע השמע לקול ייז להיך והישר בעינו תעשה
והאזנה למצותנו ושמרת כל חינו כל המחלה אשר שמרת
במצרים לא אשים עליך כי את ייז רופאך "

נוסח תפילה זו, נתפרסם כבר בכמה מקומות [וב"עיונים במגילת תימן" (עמ' 215),
נתפרסם נוסח ארוך יותר, אך רק הפיסקא הראשונה שם היא למהרי"ץ, והשאר אינו לו], ובכת"י.
אך נראה, שהנוסח כאן לפנינו [בהעתקתו של מהר"ד], הוא היותר מדויק.

ובענין מכה זו, ראה מה שכתב מהרי"ץ בעץ חיים מהדורתנו (חלק ראשון, עמוד ש',
וראה שם הערה תמ"ח בעץ חיים), כי אינו מופיע במהדורת הראח"נ והרש"צ ז"ל.

מכה זו, היתה נפוצה אף מחוץ לתימן. ובמחזור שאלוניקי, אף הוסיפו ב"אבינו
מלכנו" הנאמר בראש השנה כך, 'וחלאים רעים ומכת אבעבועות מבני בריתך'.

ספר שערי קדושה למהרי"ץ עם הגהות נכדו מה"ר דוד צאלח

העתקתי הכל בדיוק, כמופיע בפנים הכת"י. גם בשינויי כתיב חסר ומלא וכגון 'טרפה' 'טרפה' וכדו', וחילופי ס' ו'. ופעמים שפתחתי ראשי תיבות, ובפרט כשאינם ידועים וכגון ק"ד – קורט דם, ט"ד – טרפא דאסא, ע"י – עולת יצחק. ופעמים רבות כתב פ"ח דהיינו פרי חדש, והחלפתי ל-פר"ח.

פעמים שמדוחק המקום, כתב את הגהותיו תוך ההלכות ובתוך סוגריים עגולים, ועשה עיגול על התיבה שבאה עליה ההגהה. במקרה זה, הפרדנו את ההגהה, והצגנוה בצידה. ופעמים שביאר תיבות תוך ההלכה בסוגריים עגולים, השארנו כמות שהוא, אך עשינו זאת בגופן של הגהותיו [למטה].

פעמים שכתב הגהות בצד, ולא עשה סימון בפנים לידע על איזו תיבה או הלכה באה הגהה זו, ואנו עשינו כפי הנראה לנכון. וכמו כן, פעמים שלא ציין בפנים על מה נסובה הגהתו, וכתב שם הגהה גדולה בכמה פסקאות, כגון בסימן ל"ב סעיף א' שעשה בהגהתו שלוש פסקאות. בכגון זה, חילקנו כל פסקא כהגהה לבדה, וצינינו בפנים כל אחד במקום הראוי לה.

שינויי נוסח רבים יש בינו לבין הנדפס וכולל הנדפס בפסקי מהרי"ץ ח"ו. ופעמים שיש משמעות לכך. כגון בסימן כ"א סעיף ד', גרס 'טרפה'. וכ"ה בדפוס כלכתה, וכן גרס הרב לחם תודה בפנים. אולם, יש שגרסו שם 'כשרה', וכן היתה הגירסא לפני הרב אחי"ה, וכן הוא בכת"י המיוחס לרבינו המחבר וכפי שהעיר הגר"י רצאבי [שם בפסקי מהרי"ץ (עמוד ת"ח, הערה י')]. אולם, מהרד"צ, אף שגרס בפנים 'טרפה', ציין בהגהתו שם שיש מכשירין, עיי"ש.

גם סדר הסימנים, ואף סדר הסעיפים וחלוקתם, שונה מהנדפס. כמו כן, סימן שלם (סימן ה') המופיע כאן בכת"י, אינו מופיע בנדפס [גם בפסקי מהרי"ץ], אך כן מופיע בשערי קדושה עם לחם תודה. ישנן הלכות שאינן מופיעות במה שנדפס עד כה וכגון הלכה א' בסימן ח"י, והלכה ג' בסימן י"ט, ועוד. וישנן הלכות שאינן מופיעות בכת"י, אך מופיעות בנדפס [וכגון בסוף סימן ח"י, נוספה שם הלכה בנדפס]. וכמו כן, ישנן תיבות המופיעות בכת"י ואינן בנדפס. וישנן תיבות המופיעות בנדפס וכנראה נשמטו בכת"י ובפרט מחמת הדומות [וכגון בסימן כ"ח הלכה ד', וכנראה גם בסימן כ"ו הלכה ו'], והושלם הכל בסוגריים מרובעים. אמנם, פעמים שהקיף תיבה בסוגריים, ולא ברור אם עשה כן להוראת מחיקה או שכך היה כתוב לפניו [וכגון בסימן ל"א סעיף ב'].

ספר שיערי קדושה

והוא קיצור הלכות **שחיטה** וטרפות הריאה

כפי מנהגינו אנו הקהל הקדוש

צנעא יע"א

ובו נתבארו בקיצור, דינים המצויים והרגילים תמיד, מעשים בכל יום, מספר **הש"ע**. ונוסף בו הרבה חידושים מספרי אחרונים, אשר אינם נמצאים בש"ע הטהור. וידעתי, כי כל קורא בספר קטן זה, ימצא נחת רוח, ותברכני נפשו. כי תכלית הקיצור, תכסוף ותשתוקק הנפש אליו, ולא יקוץ בו. וגם כי בקל יכול לשנותה, ולחזור ולשנותה פעם ושתים, מראשה לסופה ומסופה לראשה בלא טורח. אמנם, אין זה, כי אם למי שמילא כריסו מעדנים בספרי הפוסקים ז"ל, שאז יהיה לו זה למזכרת עיון. ואל אלהי אתחנן, יעלה זכרוני לטובה לפניו, ויצרף מחשבתי הטובה למעשה, וירחיב גבולי בבנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות. אכ"ר.

כה מעתיר ומתחנן, מקוה חסדי אהיה. הצעיר יחיה נ' לא"א כמהר"ר יוסף נ' כמהר"ר צאלח נ' יחיא יזי"א. אכ"ר.

דיני שחיטה בקיצור

[סימן א.] ודיני חמשה דברים המפסידים את השחיטה. ובו כ"ז סעיפים.

א מקום השחיטה בצואר. וכל הצואר כשר לשחיטה: **ב** בכל דבר התלוש^א, שוחטין. בין בצור, בין בסכין, בין בקרומית של קנה האגס, וכיוצא בהם מדברים החותכים. והוא שיהיה פיו חד וחלק, ולא יהיה בו פגם: **ג** שיעור השחיטה, הקנה והושט שניהם. ולזה יתכוין השוחט, אפילו בעוף. ואם שחט רוב אחד בעוף או רוב שנים בבהמה, כשר. ואם שחט אחד וחצי בבהמה או שני חצאין בעוף, פסולה: **ד** בכל זמן שוחטים, בין ביום, בין בלילה כשאבוקה^ב כנגדו. ומותר לשחוט לאור הלבנה, כשמאירה יפה (פר"ח): **ה** כיצד שוחטין. מותח את הצואר, ומוליך ומביא: **ו** חמשה דברים

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

א דכתיב ויקח את המאכלת, דמשמע דבר הניקח מיד ליד.

ב דזיל הכא ליכא שיעורא, וזיל הכא ליכא שיעורא.

ג בספר אז"ו ופר"ת, פסקו להתיר לשחוט בנר יחידי. וכן נראה דעת הרמב"ם.

המפסידים^י את השחיטה. ואלו הן. שהייה, חלדה, דרסה, הגרמה, ועיקור:
ז שהייה, כיצד. כגון שהתחיל לשחוט, והגביה ידו קודם שיגמור השחיטה,
ושהה או פסק מלשחוט (ש"ך) ושהה בלי הגבהה, בין בשוגג בין במזיד,
וחזר הוא או אחר וגמר השחיטה. אם שהה כדי שיגביה הבהמה וירביצנה
וישחוט רוב הסימנים, שחיטתו פסולה. ואם שהה פחות משיעור זה,
שחיטתו כשרה: ח היתה בהמה דקה, שיעור שהייתה, כדי שיגביה בהמה
דקה וירביצנה וישחוט. ובעוף, דינו כדקה: ט שחט מעט ושהה מעט וחזר
ושחט מעט עד שגמר השחיטה, ולא שהה בפעם אחת שיעור שהייה,
אבל כשתחשוב כל זמן שהיה יצטרף מכולן שיעור שהייה, ה"ז ספק
נבלה: י שחט בהמה בסכין שאינו חד, ונתעכב כשיעור שהייה בשחיטת
מיעוט אחרון של סימן ראשון, פסולה. ואם כיוון והניח שני הסימנים ביחד
זה אצל זה, כשרה (רמ"א וב"ח): יא אחר ששחט רוב שנים בבהמה או רוב
אחד בעוף, שוב אין שהייה פוסלת: יב אין שהייה בקנה בעוף כלל. לפיכך,
אם תפס הקנה לבדו ושחט בו מיעוטו, ה"ז חוזר וגומר השחיטה כל זמן
שירצה. דקנה פסוקתו ברובו, מה שאין כן בושט דנקיבתו במשהו. ואם
לא תפס הקנה לבדו ושחט, ואינו יודע אם ניקב הושט או לא, חוזר ושוחט
הקנה לבדו במקום אחר, ומניחו עד שימות, והופך הושט ובודקו מבפנים.
אם לא נמצא בו טיפת דם, בידוע שלא ניקב וכשר. ודוקא בעוף. אבל
בבהמה, לא (כסף משנה וש"ך ופרי חדש): יג חלדה^י. כגון שהכניס הסכין בין
סימן לסימן, בין ששחט התחתון כדרך שחיטה מלמעלה למטה וחזר
והוציאו ושחט העליון, בין ששחט העליון ממטה למעלה, פסולה. וכל שכן
אם הכניס הסכין תחת שני הסימנים, ושחטן ממטה למעלה (ש"ך), או שחט
התחתון ממטה למעלה והעליון כהלכתו, פסולה: יד החליד הסכין תחת
העור או תחת צמר מסובך בצואר הבהמה או תחת מטלית הכרוכה או
קשורה בצוארה, פסולה מספק. אבל אם פירס המטלית בצוארה ושחט,
כשרה. והרמב"ם מחמיר גם בזה: טו אם שחט מיעוט הסימנים בחלדה
וגמר שלא בחלדה, ה"ז ספק נבילה. ודוקא בושט. אבל בקנה, אין חלדה
פוסלת במיעוט קמא, וכגון שתפס הקנה לבדו (פר"ח ואחרונים): יו דרסה.
כגון שהכה בסכין על הצואר כדרך שמכין בסייף בלא הולכה והובאה, או
אפילו הניח הסכין על הצואר ודחק למטה כחותך צנן או קישות, פסולה.
וא"כ לא יניח האצבע על הסכין, אלא יחזיק אותו בקתא, שלא יבוא לידי

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

ד והן הלכה למשה מסיני.

ה לשון הטמנה. מלשון חולדה, המתכסה בעיקרי הבתים.

דרסה: יז היה שוחט וחתך כל המפרקת, כשרה: חי הגרמה', כיצד. זה השוחט בקנה למעלה, במקום שאינו ראוי לשחיטה. וכמו שני חטים יש בסוף הקנה למעלה בטבעת גדולה. שחט בתוך החטים, אם שייר מהם כל שהו למעלה, כשרה. ואם לא שייר מהם כלום, ה"ז מוגרמת ופסולה: **יט** הגרים בתחלה שליש, ושחט שני שלישים, כשרה. שחט שליש והגרים שליש, [וחרז] ושחט שליש האחרון, כשרה. הגרים שליש ושחט שליש, והגרים שליש האחרון, פסולה. ודוקא בהגרמה מכשרינן בהגרים שליש ראשון או אמצעי, ולא כן בדרסה וחלדה: **כ** עיקור. כגון שנעקר הקנה או הושט, בין בעוף בין בבהמה, מהלחי ומהבשר, ונשטט אפילו אחד מהם קודם גמר שחיטה, פסולה. אבל שחט בעוף רובו ואח"כ נשטט ונעקר השני, כשרה. וכן בבהמה, אם נעקרו אחד ששחט רוב שנים, כשרה (תוספות דף י"ט): **כא** והא דפסול בעיקור, היינו בנעקר כולו. אבל אם נשתיר בו משהו במקום אחד מחובר אל בשר הלחי, כשרה. ואם לא נעקר אלא מיעוטו ורובו קיים, אעפ"י שרוב זה הנשאר, מעט כאן ומעט כאן, כשרה: **כב** אם הסימנים מחוברים בבשר שעליהם, אעפ"י שנעקרו כולן מן הלחי, כשרה (רשב"א דף י"ב, ט"ז וש"ך ופר"ח): **כג** נפרדו הסימנים זה מזה, הרשב"א בתורת הבית ובחיבור כתב, שרש"י פסק להכשיר. ומר"ן בסי' ל"ג פסק כדעת ר"ח לאסור: **כד** שחט אחד מהם בעוף ונמצא השני שמוט, ואין ידוע אם קודם שחיטה נשטט או לאחר שחיטה, ה"ז ספק נבילה: **כה** נמצא הסימן השחוט שמוט, אם תפס הסימנים או שמשך עור בית השחיטה מאחוריו ונדחק הסימן תחת העור, ה"ז ספק נבילה^ט. ואם לא תפס בסימנים, כשרה: **כו** אם נמצאו שניהם שחוטים ואחד מהם שמוט, ותפס בסימנים, מקילינן בעוף, משום ספק ספיקא' (מהריק"ש וימין משה):

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכר מהרי"ן .....

ו לשון הכרעת הסכין חוץ למקום שחיטה, מן [מלכ"ב ט', י"ג] אל גרם המעלות.
ז משום דלאו מקום שחיטה הוא. אבל בדרסה וחלדה דבמקום שחיטה הוא, לא. עיין פוסקים (נראה שזו הגהה מאוחרת יותר, וכנראה אינה למהר"ד צאלח. דב"ש).
ח סביבות הלחי (זו הגהה מאוחרת, ואינה למהר"ד צאלח. דב"ש).
ט דכיון שתפס, אפשר לשמוטה לישחט.

י ספק אם נשחט השמוט קודם שנשטט. ואת"ל נשטט קודם, ספק אם נשחט קודם הסימן השני. ואם אין מקום השחיטה נפוח ולא מאדים יותר מהנהוג, יש להתיר, כיון ששיעור השחיטה בעוף, רוב סימן אחד (ז"ת בשם מהריק"ש ובה"ט וימין משה). ובדיקת השמוטה על זה האופן, כשתוקף הגודל על שיפוי כובע ויפלטו הסימנים לחוץ, אם יחזרו ויכנסו הסימנים לפנים, בודאי דלא עביד שמוטה. ואם לא יכנסו לפנים, הוי שמוטה וטרפה. ויש עוד סימן, כשהשיפוי כובע נופלת דרך פיו, ודאי שעשה שמוטה

כז עיקור ושמוט, אחד הוא. אלא שעקור על ידי אדם, ושמוט הוא ע"י עצמה של בהמה ע"י נידנודה (ריק"ש):

סימן ב. דין שיעור סכין השחיטה. ובו ט' סעיפים.

א אורך סכין של שחיטה, כל שהו. בין לבהמה בין לעוף (ב"י בשם הר"ן). ובלבד שיוליך ויביא. והוא שלא יהא דבר דק שנוקב, כמו ראש האזמיל הקטן. ולכן מי שלא יוכל לשער, יקח סכין ארוכה כרוחב שני צוארים של אותו דבר ששוחטין^א (רמ"א. וכצ"ל, כי כן הוא בהלכות גדולות וסמ"ג):

ב תשע מידות בסכין. וסימניך, מת"ן אמ"י מעמ"י. מחובר אסור, תלוש מותר, נעוץ בדיעבד מותר, אוגרת אסור, מסוכסכת בדיעבד מותר, יפה מותר, מגל קציר אסור, עולה ויורדת מותר, מגל יד בדיעבד מותר:

ג איזוהי אוגרת^ב. שמרגיש בצפורן שיש בה פגם משתי רוחותיה: ד מסוכסכת. שהפגם מרוח אחת. דהיינו, שתבידק בהולכה ולא ירגיש בה פגם. אם שחט דרך הולכה לבד, כשרה. ואם הביא, פסולה. ודוקא שידע מקודם שחיטה, דאז נזהר שלא להביא: ה מגל קציר. שיש בו פגימות הרבה, ואפילו כולן מסוכסכות: ו עולה ויורדת. כגון שנפגמה פגם גדול, והוחלקו העוקצים במשחזת, והוי הסכין נמוך שם: ז מגל יד. שצדו אחד יפה וצדו השני פגום, דגזרינן לכתחילה, שמא ישחוט בצד הפגום: ח ודע, דסכין שיש בו פגימה, אפילו אם מכין לשחוט שלא כנגד הפגימה, אסור לשחוט בה. וביום טוב^ג, שאסור להשחזי את הסכין, אם יש מן הפגימה ולחוץ שיעור בסכין, אז יכול לשחוט על ידי שיכרוך מטלית על הפגימה. אפילו אם אין לסכין פגימה, רק בין הקתא לסכין, לא ישחוט בו: ט אם הסכין חדה ואינה חלקה, אלא מגעתה כמגע ראש השיבולת, דהיינו כשמחדדין אותה עולה על חודה כמין חוט אחד ואותו

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

אחר שחיטה, וכשרה. ואם נופלת דרך בית השחיטה, אף לאחר פרכוס, אז ודאי קודם שחיטה נשמטה, וטרפה (ז"ת סי' כ"ה).

יא ואם אינו יודע לשער, יהיה שיעור הסכין לעוף שתי אצבעות, וחמש לדקה, ושבע לגסה. וסימניך [שמואל"א י"ד, ל"ד] ושחטתם בזה, מנין בזה. וכתב הרב ז"ת, מעשה באחד שוחט ובודק שלא ידע רמז י"ד אצבעות (ב' לעוף וה' לדקה וז' לגסה, יחד י"ד אצבעות. דב"ש), והעבירוהו. עיין בה"י. והפ"ח כתב, דכיון שבקי בדינים, הרמזים אינו מעלה ולא מוריד, עיין בקו"א. עכ"ל.

יב ויהיה פירוש אוגרת, חוגרת, לשון הרגשה. וטעם פיסולה, שאין זו שחיטה, רק קריעה, וקרא אמר [דברים י"ב, כ"א] וזבחת.

יג והוא הדין בערב שבת סמוך לשבת, שאין לו פנאי לתקנה.

חוט מסתבך בבשר האדם, הואיל ואין בה פגם, שוחטין בה. ולכתחלה, צריך להחליקה:

סימן ג. דין בדיקת הסכין. ובו ג' סעיפים.

א כיצד בדיקת הסכין. מוליכה" ומביאה על בשר אצבעו, ואח"כ מוליכה ומביאה על צפרנו מג' רוחותיה שהם פיה ושני צדדיה, כדי שלא יהא בה פגם. ויבדוק לאט ובכוונת הלב, ולא יסיח דעתו לדברים אחרים. והרבה צריך ישוב [דעת] ויראת השם. ולא יבדוק שני צדדי הסכין ביחד או אבשרא ואטופרא ביחד (עולת יצחק), וצריך לשנות הצפורן אחר קצת בדיקתה^{טו}. וצריך לבדוק כן אחר השחיטה, דהיינו משלוש רוחותיה, ואם נמצא בה פגם ואפילו מן הצד, ה"ז ספק נבילה, אפילו נגע בעצם המפרקת ואפילו בעוף: **ב** צריך לרחוץ הסכין אחר שחיטה, קודם בדיקה: **ג** אם נפלה הסכין על חודה על אבנים או על קרקע קשה (שם בשם סמ"ק, ודייק קרקע דומיא דאבנים) קודם בדיקה, ונמצא פגום, תלינן בהכי וכשרה. וכן כשהעוף מפרכס והכה ברגלו בכח בסכין (תשו' הרא"ש):

סימן ד. דיני צואר. ובו ח' סעיפים.

א שלשה מקומות יש בושט. מרחיב, וכווץ, ומשעיר. מקום השחיטה, בכווץ, והוא המקום שכשחותכין אותו מתכווץ ונכפל פיו לתוכו, וזהו אמצע הושט. ולמעלה, נקרא מרחיב, והוא שכשחותכין אותו נשאר פתוח כמות שהוא ואינו מתכווץ. אם שחט בו, פסולה. וזהו המקום, נקרא גם כן תרבץ הושט. ולמטה בושט, נקרא משעיר. כלומר, שהוא דומה קצת לכרס, ומתחיל להיות כמו שערות, וזהו תחילת בני מעים. אם שחט בו, פסולה. ובעוף, עד גגו של זפק (לשון מהרי"ו): **ב** ובקנה, שחט למעלה מתרי חיתי, ה"ז מוגרמת [ופסולה]. או ששחט למטה מראש כנף האונה השמאלית^{טז} (מהרי"ו), נבילה: **ג** אם שייר בחיטי כל שהו, כשרה, שהרי שחט משיפוי כובע ולמטה. ולכתחלה ישחוט למטה מטבעת גדולה. וגם בעוף, בקנה, שיעורו למעלה כמו בבהמה, משיפוי כובע. ולמטה, עד כנגד גגו של זפק (בית הלל), דהיינו ג"כ עד בין האגפיים ולא עד בכלל (מהרי"ו ובית הלל): **ד** איזהו כובע. כמין כובע יש בקנה בפיו, ואינו בשר אלא לבן כמו

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נבר מהרי"ן .....

יד והוא הדין אם מוליך האצבע על הסכין, שפיר דמי.

טו גם אין ללחלח הצפורן ברוק, שאינו מרגיש כ"כ בפגימה דקה. עיין ז"ת.

טז משהיא נפוחה.

יז וסימן לידע איזהו גגו של זפק, כל שאין לו רק עור אחד (ב"י ומ"י).

סחוס, ומונח כעלה עליו, ומבדיל בין הקנה והושט כשגועה הבהמה (ערוך):
ה צריך השוחט לזהר להזמין הסימנים לפניו היטב, כדי שיפגע בהם
תחלה קודם בשר הצואר. שאם יפגע תחלה בבשר המפרקת וחתך רוב
בשר עמה, הו"א נבילה: ו שחט מן העורף, נבילה: ז שחט מן הצדדין, אם
החזיר הסימנים לשם, כשרה: ח שיעור תרבץ הושט, שתי אצבעות". ויש
אומרים, ארבע. ובעוף, הכל לפי גדלו וקטנו:

**סימן ה. דין אותו ואת בנו ושלל לשחוט בהמה עד יום ח' ללידתה.
ובו ה' סעיפים.**

א אפרוח לאחר שיצא לאור העולם, מותר מיד: **ב** בהמה שילדה וידוע
שכלו לו חדשיו, ט' חדשים לגסה וה' לדקה, מותר מיד ביום שנולד. ואם
אין ידוע, אסור, עד תחלת ליל שמיני: **ג** אין סומכין על הגוי האומר שהם
בני ח' ימים. וכל שגדלו שיניו או נפל טבורו או שקרניו קשים וחדודים,
בידוע שעברו עליו ז' ימים שלימים. עוד סימן, אם ראש הגוייה אדומה,
הוא פחות מח' ימים. ואם היא לבנה, הוא יותר מח"ט (אחרונים): **ד** אסור
לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד, לא שנא האם ואח"כ הבן או הבת, לא
שנא הבן או הבת ואח"כ האם. ונוהג בנקבות. וספק אם נוהג בזכרים אם
לאו. עבר ושחט אותו ואת בנו, מותר לאכלן: **ה** יום אחד האמור באותו
ואת בנו, היום הולך אחר הלילה שלפניו, כדכתיב ויהי ערב ויהי בקר. כיצד.
שחט האחד בתחלת ליל ד', לא ישחוט השני עד תחלת ליל ה'. שחט
האחד בסוף יום רביעי קודם בין השמשות, שוחט השני בתחלת ליל ה'.
אם היה כרוך אחריה, חזקה שהיא אמו:

סימן ו. דיני ברכת השחיטה. ובו ד' סעיפים.

א השוחט צריך לברך קודם השחיטה, בא"י אמ"ה אקב"ו על השחיטה.
ולא יפסיק בין הברכה לשחיטה, בדבר שאינו מצרכי שחיטה. והוא הדין
אם רוצה לשחוט הרבה, לא ישיח בין שחיטה לשחיטה. ואם שח בדבר
שאינו מענין השחיטה, צריך לחזור ולברך. ובין שחיטה לשחיטה, יכסה דם
הראשונה בברכה, וחוזר ומברך על השחיטה שרוצה לשחוט עתה. ויש
אומרים דאין שיחה הפסק². וצריך לזהר לכוין בדעתו מתחלה שלא

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

יח פירוש תרבץ, חצר הושט.

יט ויוכל לסמוך על אחד מהני סימנים. וכן המנהג.

כ ודמי למי שסח באמצע סעודה. ולסברא זו, א"צ לכסות דם הראשונה, אלא ישחוט
עוד ויכסה הכל בפעם אחת (ז"ת בשם רבינו יונה והרמב"ן וט"ז ופר"ח).

לצאת בברכה ראשונה, אלא כל זמן שלא ישיח שיחה בטילה. ואע"פ כן, יש ליזהר שלא להפסיק, שלא להרבות בברכות (פר"ח): **ב** אם בשעה שבירך מתחלה, היה דעתו על כל מה שיביאו לו, אפילו אין מאותו המין לפניו, א"צ לחזור ולברך. ונכון לכל שוחט, שיכוין לזה. ואם לא היה דעתו על כל מה שיביאו לו, אפילו הביאו לו מאותו המין, צריך לחזור ולברך. ואם יש עדיין לפניו מאותו המין, א"צ לחזור ולברך: **ג** היה דעתו לשחוט עוד, ושכח וכיסה ובירך, כשחוזר לשחוט א"צ לחזור ולברך, דאין ברכת הכיסוי הפסק: **ד** אם שוחט דבר דאתיליד ביה ריעותא, כגון מסוכנת, ישחוט בלא ברכה. וכשימצא כשר יברך, או ישחוט עוף אחר תחלה ויברך ויכוין להוציא זה:

סימן ז. דיני מסוכנת. ובו ג' סעיפים.

א השוחט את המסוכנת ולא פרכסה, נבילה. ואם פרכסה, כשרה. וכיצד הוא הפרכוס. בבהמה דקה וחיה, ביד בעינן, שתפשוט ידה ותחזירה^{כא}. וברגל, אפילו^{כב} פשטה לבד או כפפה לבד או שהחזירה לבד, כשרה. וסימן, **ביא"ר**. ב' יד, א' רגל. ובבהמה גסה, אחד היד ואחד הרגל, בין כפפה לבד או פשטה לבד, סגי. ובעוף, אפילו לא רפרף אלא בעינו ולא כשכש אלא בזנבו או בגפו, סגי (רש"ל וכ"ה בתוספתא): **ב** כשכוש זנב מהני אף בבהמה, והוא הדין כשכוש האוזן (וכ"ד כל הפוסקים ופר"ח). ואם מתרזת רעי למרחוק, הוי סימן ג"כ. וכן אם גועה וקולה עב וחזק, ודאי אתי מכח חיות (שם). וצריך שיהא הפרכוס בסוף השחיטה, דהיינו עם גמר השחיטה, דהיינו רוב הסמינים (פר"ח): **ג** ואיזהי מסוכנת. כל שמעמידין אותה בגערה או במקל, ואינה עומדת. ואם מעמידין אותה בידים, אין יוצאה מחזקת מסוכנת, אף על פי שעומדת:

סימן ח. דין הכיסוי. ובו ב' סעיפים.

א כיצד הוא הכיסוי. נותן עפר תיחוח למטה ועפר למעלה, כדי שיהא [הדם] עטוף בעפר, ומברך אקב"ו על כיסוי הדם בעפר^{כג}. וטוב שלא

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

כא דעת הב"י והש"ע, שאם היתה ידה פשוטה וכפפה לבד, אסורה. והרבה מהאחרונים מכשירים בכפפה לבד, ע"ש.

כב הטעם, מפני שתנועת הרגל כבידה, ואינה מתנועעת אלא מכח חיות. אבל היד, תנועתה קלה. משא"כ בבהמה גסה, לא שנא יד ולא שנא רגל, תנועתה כבידה בין ביד בין ברגל.

כג והרמב"ם לא גריס בעפר (וראה מסכתא דמהרי"ן פ"ה עמודים קט"ו-קט"ז, ושם הערה צ"ג).

להפסיק בין שחיטה לכיסוי: **ב** במה מכסין. בעפר, ובכל דבר שהזרעים הנזרעים בהם מצמיחים. ואם הם נקראים עפר בקרא, אע"פ שאינם מצמיחים, מכסין בהם. ועפר לה, אין מכסין בו:

הלכות טרפות

סימן ט. שמונה מיני טרפות, וסי' דין' חנק נפש. וזהו פרטן.

[א] דְרוּסָה. דהיינו שדרסה ארי. ויתבאר לקמן בדיני דרוסה: **[ב]** נְקוּבָה. דהיינו נקיבת קרום של מוח, ונקיבת הושט והתרבץ, ונקיבת הקנה במקום שמתפשט לריאה ולכבד, ונקיבת הריאה וסמפּוּנִיָּה והמרה והטחול (והאם) והדקין וקיבה וכרס ומסוס ובית הכוסות וקרקבן: **[ג]** חֲסִירָה. דהיינו שנמצאת הריאה בלי חיתוך או שנתחלפו האונות [או חסר ממנינם], וכן יבשה מקצת גופה וצמקה ונחתכו רגליה, וכן כל יתר דכחסר דמי: **[ד]** נְטוּלָה. דהיינו ניטל לחי התחתון והעליון והכבד וצומת הגידין ובוקא דאטמא דשף מדוכתיה וגלודה"י וכוליא שהקטינה ולקות הכוליא: **[ה]** קְרוּעָה. דהיינו נקרע רוב הבשר החופה את הכרס: **[ו]** נְפֹלָה. דהיינו נפולה ממש: **[ז]** פְּסוּקָה. היינו פסיקת חוט השדרה, ונמרץ מוח חוט השדרה ונתמסמס, ופסוקת הגרגרת: **[ח]** שְׂבוּרָה. היינו נשתברו רוב צלעותיה, וחביסת הגולגולת ברובה, ועקירת צלע:

סימן י. דיני הגלגולת. ובו ד' סעיפים.

א בהמה או חיה, או עוף של יבשה (ריק"ש וכ"כ הרמב"ם), שנתרוצץ רוב עצם גולגולתה, בין ברוב גבהה בין רוב הקיפה, טריפה. ורוב גבהה, הוא מהעינים ולמעלה ועינים בכלל, עד יותר מאמצע הגולגולת. ורוב הקיפה, הוא סביב כל הראש, מהעינים ולמעלה, והוא גדול מרוב גבהה (כ"כ רבינו יהונתן ורש"י ור"ן): **ב** נפחתה כסלע"י, שהוא שליש טפת, טרפה. ואעפ"י שלא ניקב קרום של מוח"י. ופחות מכסלע, כשרה: **ג** ניקבה נקבים הרבה, שיש בהם

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

כד פירוש, שהן חונקות הנפשות בדין (שושן סודות).

כה דהיינו שניטל כל העור שלה, ולא נשתייר רוחב כסלע לכל השדרה, וכסלע לטבור, וכסלע לראשי איבריה דהיינו הפיצולים של כל האיברים.

כו ושיעור סלע, יקח חוט אחד אורך טפת, וכשיעגל החוט, אותו העיגול הוא שיעור סלע, והיינו העיגול עצמו לא מה שיכנס לתוכו (ז"ת בשם פ"ח וג"ה סי' ל"ד), והיינו גודל ושליש.

כז מפני שסופו לינקב (יתכן שהגהה זו ג"כ למהר"ד. דב"ש).

חסרון, אם בין כולם כסלע בלי הצירוף שביניהם, טרפה. ודוקא שיש שלם בין נקב לנקב כמלוא נקב. אבל אם אין השלם שביניהם כמלוא נקב, אז גם השלם נידון כנקוב ומצטרף לכסלע, וטרפה (ב"י פר"ח ולבוש). ובנקבים שאין בהם חסרון, לא פסלי, אפילו אי הוו רובא כד מצרפת להו (ב"י): ד תורנגולת שניקב או נשבר עצם קדירת המוח, ואח"כ עלה עצם בנקב או נתחבר סדק השבר ונסתם עד שאין ניכר רושם כלל, מהריק"ש מכשיר, ופר"ח אוסר:

סימן יא. דיני המוח. ובו ז' סעיפים.

א המוח, יש לו שני קרומים זה ע"ג זה^{ה"י}. ניקב התחתון נקב מפולש, טרפה. ניקב העליון לבדו, כשרה: **ב** המוח שחסר ממנו מעט, כגון שנרקב (גירסת הטור) או נתמעך, אם הקרום קיים, כשרה. ואם נשפך כמים או כדונג^{יט}, טרפה: **ג** נמצא מים בתוך הקרום, ונחסר מהמוח כשיעור המים, אם המוח מקיף המים מכל צד שאינן מגולים, כשרה. והוא הדין אם היו [המים] מונחים בתוך שלפוחית (כעין כיס), אם המוח מקיפה, כשרה: **ד** נמצאת תולעת בקרום והמוח קיים, אם אין בקרום התחתון רושם ולא קורט דם, כשרה: **ה** נמצא חוץ לקדרה, כשרה: **ו** ניקב עצם של מוח של עוף, מכניס ידו לתוך פיו ודוחק שם, אם לא בצבץ המוח, כשרה: **ז** ודע, דמוח שכנגד הפולין, נידון כמוח. ומשם ואילך, נידון כחוט השדרה ברובו:

סימן יב. דיני חוט השדרה. ובו ג' סעיפים.

א נפסק רוב היקף עור החופה את המוח, טריפה. ואם לא נפסק רוב העור, אע"פ שנפסק כל המוח, כשרה, שפסיקתו לא מעלה ולא מוריד (ש"ס): **ב** נסדק העור לארכו, אפילו כולו, כשרה. וכן אם נשברה השדרה ולא נפסק החוט, או שנתמעך המוח, הואיל ועורו קיים, מותרת: **ג** הומרך (פירוש שנמס) המוח ונשפך כמים או כדונג, או שהיה עב וכבד, אם כשמעמידו בידו היה המעט שחוץ לידו שוחה, טרפה:

סימן יג. דיני הלחי. ובו סעיף אחד.

א ניטל לחי העליון, טרפה. לחי התחתון, אם יכול לחיות ע"י המראה והלעטה, כשרה. המראה, עד מקום שאינו יכול להחזיר. והלעטה, עד מקום שיכול להחזיר:

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

כח אחד דבוק בעצם הגלגולת והוא חזק, וקרום השני על המוח והוא רך (רש"י).

כט דסוף הקרום לינקב.

סימן יד. דיני ושט. ובו (ח') [ט'] סעיפים.

א ושט או תרביץ הושט שניקב לחללו, אפילו בכל שהו, נבלה: **ב** שני עורות יש לו לושט. ניקב אחד מהם, כשרה. ניקבו שניהם מרוח אחת, אפילו זה שלא כנגד זה, טרפה: **ג** נתחלפו עורותיו, דהיינו שנמצא החיצון לבן והפנימי אדום, טרפה. ודוקא כולו או רובו (ש"ך). והוא הדין אם נמצאו שני עורותיו לבנים או אדומים. ופר"ת ות"ח, מכשירים בשניהם אדומים או לבנים: **ד** נמצאו שני ושטים או שני קנים, טרפה: **ה** ושט, אין לו בדיקה מבחוץ, אלא מבפנים: **ו** נמצא קוץ בושט לארכו או לרחבו, ואינו תחוב בו, כשרה, אם אין עליו קורט דם מבחוץ: **ז** זפק שניקב גגו נקב מפולש במשהו, טרפה. ואיזהו גגו. זה שימתח עם הושט כשיאריך העוף צוארו. אבל שאר הזפק שניקב, כשר: **ח** ניטל הזפק, טרפה: **ט** ניקב המעי שבין הזפק לקרקבן, טרפה:

סימן טו. דיני הגרגרת. ובו י' סעיפים.

א גרגרת^ל שנפסק רוב חללה במקום^{לא} הראוי לשחיטה או למעלה מזה, טרפה: **ב** ניקבה, אם יש בנקב חסרון כאיסר^ל, טרפה: **ג** ניקבה סביב הקיפה נקבים דקים, אם אין בהם חסרון, מצטרפין לרוב חללה. ואם יש בהם חסרון, מצטרפין לכאיסר. וגם השלם שביניהם, מצטרף לכאיסר, אם אין בין נקב לנקב כמלוא נקב: **ד** נפחתה כמו דלת, אם איסר נכנס ויוצא בו, דהיינו יותר מכאיסר, טרפה: **ה** בעוף, אם ניקבה כנפה, חותך המקום המנוקב ומשימו על פי חלל הקנה, אם חופה רובו, אסורה: **ו** ניקבה משני צדדיה נקב מפולש, טרפה: **ז** נסדקה לארכה, אם נשת"ר משהו למעלה ולמטה במקום הראוי לשחיטה, כשרה: **ח** ניקבה למטה ממקום שחיטה במשהו, טרפה: **ט** מצא גרגרת שנפסקה או חסרה, ואין ידוע אם קודם שחיטה או אח"כ, פוסקה במקום אחר ומדמה, אם דומים, כשרה: **י** הקנה, בסופו, מתפצל לשלשה פיצולים. האחד נוטה ללב, והאחד לריאה, והאחד לכבד, ושלשתן נקיבתן במשהו:

..... הגהות מה"ר דוד צאלה נכד מהרי"ן .....

ל הטבעות עצמן נקראו גרגרת, והקרום נקרא קנה. ורוב הקנה דאמרינן בכל מקום, היינו רוב חלל הקנה (אחרונים בשם מהרי"ו).

לא לאפוקי למטה, דדינו בכל שהו.

לב ושיעורו כשיעור הקטע"ה שבמצרים, והוא רביע דרהם (פר"ח). והראשונים כתבו שהוא כשיעור העדשה (ז"ת).

סימן יו. דיני ריאה. ובו ל' סעיפים.

א הריאה, יש לה חמש אונות, שלש מימין ושתים משמאל. והאומות והורדא, באמצע לצד ימין: **ב** חסרה אחת מימין, הורדא משלמת. ואם חסרה אונה מצד שמאל, טריפה. ואם היתה הורדא לצד שמאל, דעת הפר"ח והב"ח שמשלמת, והבית יוסף חולק. ומנהגינו להכשיר. אבל כשעומדת לצד ימין, לכולי עלמא אין משלמת החסרון שבשמאל. וזוהי כוונת מו"ז מהר"ץ נ"ע בבדיקותיו: **ג** חסרה הורדא או שהיו שתיים או שנמצאת בשמאל, כשרה: **ד** יתר מנין האונות, אם הם בשורות האונות, כשרה: **ה** חסרה אונה אחת ונמצאת אונה יתירה בסוף שיפולי האומה, משלמת החסרון: **ו** נמצאת יתרת באונה עליונה של ימין^ל, אפילו מגבא ואפילו יותר מטרפא דאסא (מהר"ו), כשרה, שכן דרכה להתפצל: **ז** יתרת מקמא, כשרה. מגבא, טרפה, אם היתה כטרפא דאסא אחר שנפחוה: **ח** אונא שהיא פחותה מטרפא דאסא אחר נפיחה, אם היא ממנין האונות, טרפה: **ט** שיעור עלה הדס, כצפורן של אגודל. וי"א, כשני ציפורן של אגודל (מהר"ל ופר"ח): **י** פיצול^ל מקמא, טרפה, ואפילו בפחות מטרפא דאסא (גו"א). מגבא, כשרה^ל, אפילו אם אינו נח בפיצול אלא כשמניחים היד עליו בנחת: **יא** ריאה שאין לה חיתוכילי דאוני, טרפה. ואם יש סדק או הפרש כל שהו, כשרה. וזוהי דעת רש"י להקל: **יב** נמצא גבשושית ע"ג הריאה, כשרה, והיינו שהיא רחבה מלמטה ועבה מלמעלה: **יג** שני קרומות יש לריאה. ניקב אחד^ל מהם או שניהם, זה שלא כנגד זה, כשרה: **יד** נגלד^ל הקרום העליון, בודקין אותה בנפיחה. ודוקא נגלד. אבל ניקב, א"צ בדיקה (ש"ן ועולת יצחק ופר"ח): **טו** ריאה שניקבה, טרפה. ואם עלה בו קרום ונסתם, אינו כלום, וטריפה. וכן הדין בכל הנקובים, שאין הקרום

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהר"ץ .....

לג בספר גו"א כתב, שגם בשמאל דרכה ליפצל. וכ"כ עולת יצחק. **לד** ולא דמי ליתרת מקמא דכשר. דהתם, יתרת אונה היא, ולא נתפצל מגוף הריאה, והוא חזק. אבל פיצול שנתפצל מגוף הריאה שיש גומא תחתיו, (ו) כשהופכין הריאה הפיצול נופל למטה, ואינו חזק וסופו להתפרק, וטרפה (ש"ך וט"ז ופר"ח).

לה לפי שהדופן מחזירו למקומו.

לו ויש אומרים, דבגדיים וטלאים, תוך ל' דוקא אין להטריף, ודוקא בידוע שהם תוך שלשים (עיין ש"ך).

לז והוא הדין קרקבן וכרס, שניקב אחד מהם או שניהם זה שלא כנגד זה, כשר, דמינח נייחי. משא"כ בושט, מגו דאכלא ופעיא ביה, רווח, ומתכוונים הנקבים להדדי.

לח פירוש, שניטל קרום העליון והופשט, כמו גלודה (רש"י).

סותם: יו ריאה שנשמע בה הברה, אם ניכר המקום, מושיבין עליו רוק, אם יבצבץ, טרפה. ואם לא ניכר המקום, מכניסין כולה במים פושרין לט, אם בצבצה, טרפה: יז נמצאת נקובה במקום שיש לתלות ביד הטבח או שבא כלב ונטלה או שנקבה תולעים, כשרה^מ. ודוקא שהנקב משוך, אבל לא עגול ולא שחור ולא אדום, או שהיה סביב הנקב לבן כעין שומן, דאז טרפה (מהרי"ל ועולת יצחק ופר"ח ומהרי"ץ וש"ך): חי ניקב אחד מהסמפונות שבפנים לחבירו, טרפה. ואם ניקב לבשר הריאה, כשרה^{מא}: יט ריאה שנשפכה כקיתון, וקרום העליון קיים^{מב}, נוקבין אותה ושופכין אותה בכלי שהוא שווע באבר^{מג}, אם נראה בה חוטים לבנים, בידוע שנימוקו הסמפונות, וטרפה. ואם לאו, בשר הריאה הוא שנימוק, וכשרה: כ חסר מגוף הריאה, בודקה (ש"ך), אי לא מבצבצא, כשרה: כא נמצא בה מקום אטום, קורעין הקרום, ורואין אם נמצא שם ליחה, כשרה (ריק"ש ופר"ח). ואם לא יש ליחה, נותנים עליו רוק, אם בצבץ, כשרה: כב אין נקרא אטום, אלא כשהוא אטום משני צדדיו^{מד} (פר"ח בשם הראב"ד): כג אם יש סרכא במקום האטום^{מה}, אין תקנה (רשד"ם ועיין לחם משנה): כד נמצאת קשה כעין

..... הנהגות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ץ .....

לט ושיעור חמימותו, כעין חמימות הרוק (רמ"א סי' קפ"ח).

מ וכל נקב שהוא קודם שחיטה, הוא פתוח. ואחר שחיטה, הוא סתום (הגמ"ר). ביאור זה, דכל נקב שנעשה אחר שחיטה, אם לא תהיה נפוחה, לא ייראה שהוא פתוח ועומד, כי ידבקו חלקיה זה לזה. ואם ינפחו הריאה, אז ייראה הנקב פתוח, לפי שהקרום נמתח מכח הנפיחה. ואופן זה, כשר. זולתי אם ייראה בו אודם או שחרות. ואמנם, אם ישאר הנקב פתוח כשאינה נפוחה, הא ודאי מורה שמחיים נעשה, ואף שלא יהא בנקב זה אודם או שחרות (ז"ת).

מא ואפילו ניקב לצד עור הריאה לבד (פר"ת).

מב משמע דבעי בדיקה לקרום (פר"ת).

מג והוא כלי הציני (מהרי" צאהרי).

מד ובמקום העב. אבל בצד הדק, לא מיקרי אטום (ז"א).

מה וכתב מהרי"ץ בספרו זבח תודה, שאם יש סרכא תלויה במקום האטום, כשרה, כדין סרכא תלויה יוצאה מבועה, אלא שצריך לבדוק האטום כדינו. ואם אינה תלויה, אלא סירוכה למקום אחר שלא כסדרן או למקום הרחב, טרפה בהחלט, ואין לה דרך בדיקה, כיון דליכא שם רוח כי היכי דנידע אי (נקיבא) [נקובה] או לא. וכן דעת רשד"ם ודעמיה. ואם האטום בריאה בגב האונות, וסרכא יוצאת משם לדופן שכנגדה, כשרה בלא בדיקה, לפי סברת רש"י והרמב"ם שהוא מטעם נקובה. וכיון דסרוכה לדופן, הדופן מגין. וכ"פ הרב זו"ת. והוא הדין אם נמצאת סרכא באטום בין החיתוכים דכשרה, והוא שמכסה הסרכא כל מקום האטום עכ"ל. ואם הסרכא מכסה את האטום מגב האונות

או קלה^מ, טרפה: כה נתמסמסה, דהיינו [שנמצאת] שלימה, וכשנופחין אותה נופלת חתיכות, טרפה. ואם נראה קרום חדש על הסמפונות, כשרה (ש"ך ופר"ח): כו נמצאת נפוחה כעיקר חריות של דקל, טרפה. ואם נפחיה ונתפחה מעט, כשרה (פירוש הערבי, לפי גרסתו בהרמב"ם): כז יבשה אפילו מקצתה, עד שתהא נפרכת בצפורן^מ, טרפה: כח צמקה, דהיינו שקרבה להיות יבשה (רמב"ם פ"ה), אם בידי שמים או הבריות (כן מנוקד בכת"י. דב"ש), כשרה. ואם בידי אדם^מ, טרפה: כט היה ספק מאין בא לה. בקור, מושיבין אותה במים פושרין מעת לעת, ובכלי שאין המים מתמצין מגבו. ובחום, מושיבין אותה במים צוננים, ובכלי שהמים מתמצין מגבו. אם חזרה לעניינה הטבעי, בידי שמים או בידי הבריות, וכשרה^{מט}. ואם לאו, בידי אדם היא, וטרפה: ל מחט שנמצאת בריאה, אם עדיין שלימה, נופחין אותה, אי לא מפקא זיקא, כשרה. ואם נמצא עליה קורט דם מבחוץ^י או סרכא כנגד המחט, טרפה. ואם נמצא המחט אחר שנחתכה, טריפה. ולדין דנופחין כל ריאה, אף אם נמצאת אחר שנחתכה, כשרה (כך פירש מהר"י צ'אהרי). וברור הוא. ועיין בספרי זבח תודה באורך:

סימן יז. דיני בועות. ובו י' סעיפים.

א בועות הנמצאים בריאה, כשרה. אפילו בעכורים וסרוחים^א: ב סרכא

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

ומקמא, אע"פ שרוב הסרכא מגבא, אינו מציל את האטום שבקמא, כיון דמשום נקב נגעו בה. וכל זה לא נאמר אלא כשאין במקום האטום ליחה או מוגלא. אבל כשיש שם ליחה או מוגלא שנראית בחוץ כטינר, אז חותכין למטה מאותו מקום ומוציאים דרך שם המוגלא, ואז יכול לבוא שם הרוח בקל ולעשות נפיחה כדת. ואם האטום באומות, וסרכא יוצאה משם לדופן, אם יש מכה בדופן, כשרה מצד הסרכא וא"צ בדיקה לסרכא. האמנם, צריך בדיקה לאטום. ואי קרע ליה ומבצבץ, כשרה. הא לאו הכי, טרפה, דכנקובה היא, ושם אין הדופן מגין. וכ"כ זו"ת ס"ק י"ט בשם כנה"ג, וסיים והדין דין אמת (כל זה מזבח תודה סי' ל"ו ס"ק נ"א).

מו כעץ נרקב. והט"ז כתב, שאין מציאות לזה.

מז דהיינו, שמשרטטין אותה בצפורן, ועומד השרטוט ואינו חוזר, טרפה.

מח כגון ששחטו אחרת לפניה.

מט וכשחזרה לעניינה הטבעי, הבהמה מותרת, והריאה אסורה, מפני ששהתה במים מעת לעת והוי כבוש.

נ והוא הדין בועה נגד המחט (מטה יוסף).

נא ולדין דמכשרינן כל בועה אפילו קיימי במקום סמפונות, אין לך בועה אוסרת, אלא

תלויה יוצאה מן הבועה, כשרה (ריק"ש ומהריב"ל ופנים חדשות): **ג** שתי בועות סמוכות זו אצל זו, אם המים שבהן זכים ומתוקים, כשרה. ואם הססרוחים, אם יש כחוט שיער ממראה ריאה מפסיק ביניהם, כשרה: **ד** בועה הניכרת מעבר לעבר, כשרה. והוא דלא קיימי במקום סמפונות, דהיינו שתי אצבעות מן השפולי בדקה, וד' בגסה. ואם במקום סמפונות, אז נוקבין אותה, אי לא שפכי אהדדי, כשרה. ואי שפכי, אחת היא, וחיישינן לסמפונות. וצריך בדיקת הסמפון, דהיינו שישפוך מים דרך פי הקנה, וינפח. אי מבצבץ במקום שהיתה הליחה, ודאי ניקב הסמפון, וטריפה. והוא הדין בועה בורדא, במקום הדק, ויש שם סמפון, דצריך בדיקה: **ה** טנרי מעבר לעבר, כשרה: **ו** בועה בשפולי, בין באונות בין באומות, כשרה (ש"ך ופר"ח ומהרי"ץ בבדיקותיו, וכ"כ מטה יוסף, ועיין בזבח תודה): **ז** בועה ע"ג חריץ וקמט, כשרה (ראשי בשמים נר"ו). וכן בועה וטינרי, בין שתי אונות, כשרה. ולא חיישינן שתינקב הבועה. וכ"ש שתי בועות בין שתי אונות דכשרה: **ח** בועה ישנה, דהיינו שמתמסמסת ביד, טרפה (ימין משה): **ט** בועה שהיא נקובה, אם היא במקום דממשמשא ידא דטבחא, כשרה. ואם לאו, טרפה. ואין מדמין בבועה: **י** בועה בריאה, ונראית כשתיים וסמוכות זו לזו, נוקבין אותה באחד מצדיה. אם שופכות למקום אחד, אחת היא, וכשרה. ואם לאו, שתיים הן, וטרפה. והוא הדין אפילו שתיים ממש, אי שפכי אהדדי, כשרה (מטה יוסף, והוא נגד דברי פר"ח ז"ל):

סימן חי. דיני מראות. ובו ה' סעיפים.

א מראות הפסולות, פוסלות אפילו בכל שהו. והראב"ד ור"ת סוברים, דאין להטריף, כי אם שהמראה ברובה: **ב** מראות הפסולות, סי' **טב** **לבי"ש**. לבן, דהיינו כל מין לבן, בין כבקעת²² בין כחריות של דקל בין כלובן ביצה, בין חי בין מבושל. בשר, שדומה למראה בשר. ירוק, כל מין ירוק, בין כחלמון ביצה, בין חי בין מבושל, בין כמראה כרכום עצמו או כדברים הנצבעים ממנו, וירוק כשעווה או כאתרוג או כהרקת פני אדם חולה או כמראה כשותא. שחור, כדין. ובאלו המראות, פסולה. אפילו בכל שהו,

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ץ .....

בועה המתמסמסת ביד, או שנמצאו שתי בועות שאין שופכות מזו לזו כשאין חוט בשר מקיף ואפילו כחוט השערה והמים שבהם עכורים וסרוחים, אז מטרפינן לה. והטעם, משום שלא נסמכו אלא ע"י נקב שביניהם. וכ"כ הרב זו"ת. וכ"כ הר"ש ך' אלעטאר בשם פרח שושן. וכן הדין בורדא במקום הדק, שאין לחוש לסמפון. עיין זובח תודה.

גב פירוש, פלקת עוד (ראשי בשמים).

טריפה. ואם מירס בה, וחזרה למראה מותר, כשרה. ואין השינוי פוסל, אלא כשהשינוי מחמת העור עצמו, לא מחמת מוגלא שבתוכו: ג סימן למראות הכשרות, כי **אֲכֻלָּה** אוכל. אדמדם, כחול, כבד או כרתי, חציר, שהה"א מתחלפת באחה"ע: ד אם אירע שנפחוה אחר שמירסו בה, וחזרה למראה כשר, אמנם מבצבצא, כשרה. דמחמת משמוש הוא: ה יש בה קליפות כמין נתק, והיא שלימה, כשרה בלא בדיקה:

סימן יט. דיני סרכות. ובו ל"א סעיפים.

א אונה או אומה שנסרכה לאונה שאצלה מחיתוך לחיתוך, כשרה, דהוי כסדרן. ואם הסרכא מגבה של זו לגבה של זו, או אפילו מחיתוך לגב או משיפולי לשיפולי, או משיפולי לחיתוך, או אפילו מחודה של זו לחודה של זו שאצלה, או אפילו מחודה של זו לחיתוך של זו, טרפה. כלל הדבר, אין נקרא כסדרן, אלא מחיתוך לחיתוך. וכל זה לדעת מרן לדעת הפוסקים ז"ל. ולדעת הרמב"ם ורש"י ותוספות, כל חילוקים אלו, מיקרו לסדרן, ואין איסור אלא מראשונה לשלישית. והעידו אנשי אמת, שכך היה מנהג מו"ז מהר"ץ נ"ע. וכבר האריך בזה מורי נר"ו בספר ראשי בשמים, ע"ש: **ב** כל מקום שהסרכא כשרה, אם יש סרכא תלויה באותה סרכא, מקרי סרכא כפולה וכשרה: ג נסרכה הורדא לכיס, והסרכא היתה מליאה דם, טריפה. דדם זה, מסמפונות דריאה שניקבה, ואין לה בדיקה, שהדם סותם הנקב כל שהו (עולת יצחק): ד הורדא, לכל מקום שתסרך, טרפה. ואפילו לכיס שלה². ואם היא דבוקה לכיסה (או לריאה עצמה. הרשב"ץ בשם הראב"ד) בלי שום פילוש, כשרה (כל בו והעטור ומהר"ן חביב ועיין בית יוסף). וכן אם נדבקת למטה בשורש שלה עם הכיס שלה, יש להכשיר: ה אם נסרכה האונה או האומה לגרגרת או לשמנונית הלב או לכיסו או לטרפש הלב או לטרפש העינוניתא שהוא סוף טרפש הלב או לרחם או לאלמעד"א או לסמפון היורד בין שתי הערוגות או לקנה הלב או לשמנונית הסמפונות או לכבד דרך נקב שהיה בטרפש (תשובת הרמב"ן), טרפה. ויש אומרים, דאם היו האונות העליונות דבוקים ממש בגרגרת ואין ביניהם פילוש כלל שיוכל להכניס אצבע ביניהם, כשרה (רמ"א בהגהת ש"ע). וכן המנהג: וכן אם היו האונות או האומות דבוקות לגמרי מראשן ועד סופן לשומן היורד בין שתי

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נבר מהרי"ן .....

גג וכתב הטור, שמנהג אנשי קנדיא"ה, שאם נדבקה לכיסה או נסרכה, כשרה. עכ"ל. וכ"כ בש"ג דף תרפ"ד בשם ריא"ז. וכ"כ בית יוסף בשם העיטור, דאיכא מאן דמכשרי לה. וכ"כ דרכי משה בשם מהרי"ו. וכן העידו אנשי אמת, שהיה נוהג אבי מ"ו אברהם ריש טבחא דמתא, להכשיר. וסימניך, להיות כל איש שורר בביתו. וכן אנו נוהגים אחריו.

הערוגות, כשרה. וכן אם דפני הריאה סרוכות בקנה הלב, או דבוק מעיקר הלב ובא לו עד למטה, כשרה. ואם יש בה פילוש, טרפה (כל בו בשם תשובת הגאונים והרב אלברצלוני ז"ל): ז ודע, שכפי מנהגינו, א"צ שכל האבר יהא דבוק מראשו ועד סופו, אלא כל שממקום שמתחיל [לידבק] שוב לא נפצל ונעשה חלון, כשרה (כך פירש הבית יוסף לשון כל הפוסקים, וכ"כ ראב"ה): ח אם נסרך מגג ערוגה זו לגג ערוגה זו, טרפה (עיין בית יוסף): ט אם דבוק קצת רחבו של צד פנים, וקצת רחבו של צד חוץ אינו דבוק, כשרה. אבל אם צד חוץ דבוק וצד פנים אינו דבוק, אפילו כל האבר דבוק לארכו, לכולי עלמא לאו היינו רביתה (בית יוסף): י סוף האומה שנדבקה לטרפשו, כשרה, דהוי מקום רביתה (בית יוסף בשם חכמי לונלי). ואעפ"י שלא נדבק אלא צד חוץ של סוף האומה (ראשי בשמים נר"ו): יא סרכא תלויה שאינה דבוקה לשום מקום, כשרה: יב סרכא באונה או באומה עצמה מינה ובה, אם אין הבשר שתחת הסרכא מקמיט, כשרה: יג וכן אם נכפל אחד משפולי ריאה, שסרכא יוצאה משפת הריאה ואוחזת ע"ג הריאה, טריפה (גו"א): יד סרכא תלויה יוצאה מן הבועה, כשרה (עיין לעיל דיני בועות, שם צינת'): טו אם הסרכא אינה תלויה ויוצאה מן הבועה ונסרכת לדופן שכנגדה באונות, כשרה. ואם באומה, נופחים הריאה, ומשתדלים להעלות בשר ע"ג הבועה, ואם עולה בשר על הבועה, ודאי דנכנס הרוח לשם, ואז משימין אותו המקום במים, אם לא בצבץ, כשרה. ואם לא עלה בשר ע"ג הבועה, טרפה, דודאי לא נכנס הרוח לשם שעל ידו נוכל לראות אי מפקא זיקא או לא. ודבר זה ברור והגון, אם תיטיב העיון בפוסקים ז"ל. ובספרי זבח תודה הארכתי בזה מאוד. וגם מורי נר"ו האריך בזה בספר ראשי בשמים, ע"ש: יו נסרכו האונות לדופן, כשרה. ואפילו היו בועות תחת הסרכא, דלא עדיפי מנקב (בית יוסף): יז אומה הסרוכה לדופן, טרפה, ואפילו לדופן הצר. ואם יש מכה בדופן, כשרה (מטה יוסף). ופשוט: חי היתה הסרכא במכה וחוצה לה, אזלינן בתר רובא". אם הרוב במכה, כשרה. ואם לאו, טרפה: יט סרכא היוצאת מהאונה ומתפשטת לדופן שכנגד האומה, אם

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

נד כתב במשאת משה חי"ד סי' א' בשם צדה לדרך ז"ל, יש לבקי לעיין, כי תלוי בעיקר הסרכא, דלפעמים יתפשט מריר הבהמה ומגיע ממקום למקום בה או מקום שמכשירין הסרכא, והכל הולך אחר עיקר ושורש הסרכא, שהיא ממקום ששם יסוד שורש הסרכא הוא עב וחזק, והתפשטות הוא כמו קרום דק וחלוש. וכל היכא דחזיניה עב וחזק, שדינא ביה רובא, הן להקל הן להחמיר, ע"ש (כן מופיע בשו"ת פעולת צדיק ח"א סימן ק'. דב"ש).

הרוב כנגד האונה, כשרה: **כ** אומה ואונה שנסרכו לדופן, אם [ה]רוב מהאונה, כשרה"י: **כא** סרכא"י היוצאת משיפולי אונה, ומתפשטת ע"ג האונה ונסרכת לדופן, כשרה, אם הרוב בגב האונה. ודוקא שנראה לעין, שהם סרכא אחת. אבל אם נראה שהם שתי סרכות, אין להתיר (פוסקים): **כב** תרי אוני דסריכין מחיתוך לחיתוך וסרכא יוצאת מביניהם אל שומן הלב, אם הרוב בחיתוך, כשרה. ואם הרוב חוץ לחיתוך, טרפה (קול בן לוי, ומטה יוסף): **כג** סרכא במקום מכה והראש אחד בריאה אינו כנגד המכה אלא נאחזת בשפולי הריאה, כשרה (מטה יוסף מדקדוק לשון רבינו האי וכל בו): **כד** אם סרכא עולה מן האונה לדופן שבצד האומה, טרפה. ואם יש מכה בדופן, כשרה (מטה יוסף בשם מהרימ"ט): **כה** אונה [ה]סרוכה לדופן ולפנים, דהיינו לצד הלב, אם הרוב בגב האונות ולדופן, כשרה. ואם לאו, טרפה. וכל שכן אם סרכא יוצאה מבפנים או אפילו בשפולי ריאה ונסרכה לדופן, טרפה (מטה יוסף ח"א סי' ב' ג' ד' וכו' בספר פרי הארץ בשם מצאתי כתוב): **כו** אם נסרכו האונות לחזה ולדופן, אם הרוב בדופן, כשרה. והמנהג להכשיר אפילו נסרכה לחזה לבדו, כסברת הרמב"ם: **כז** אם כל הריאה דבוקה לדופן, בלי שום פילוש, היא סתימה מעלייתא, וכשרה לדעת הרוקח (כן כתב מו"ז ז"ל), ואפילו אין מכה. וראיתי שכן דעת הרז"ה בספר המאור והראב"ד בספר תמים רעים ז"ל: **כח** מכה זו שאמרנו, היינו שיש בדופן כעין נגע או

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ץ .....

נה וכתב זבח תודה בשם ז"ת וז"ל, אם הדבר ספק אם הרוב באונה או באומה, נוהגים להשליך עפר ע"ג מקום הסרכא, ומדיח אח"כ אותו מקום במים, ובמקום שהיתה הסרכא נאחז העפר, וע"י זה יכולים לידע היכן הרוב נוטה. ומנהג זה, לא דבר רק הוא. וכבר הביאו מהר"ש יצחקי במנהגותיו בשם מנהג קדמון מאבותינו הקדושים. וכן נמי כשעשתה הריאה בצבוץ סמוך למקום חתך הסרכא, והדבר ספק אם הוא תוך מקום הסרכא וטרפה או חוץ למקום הסרכא וכשרה, דתלינן במשמוש היד, בודקין לה ע"י עפר. וכן אנו עושים מעשים בכל יום. עכ"ל.

נו דע, שכל מה שנזכר כאן בענייני סרכות, אין שום סרכא מותרת, חוץ מאם נסרכו האונות כסדרן, דהיינו מראשונה לשנייה או מאונה לדופן או מהאומה ולדופן ויש מכה בדופן, וכן אם נדבקה כל הריאה לדופן אע"פ שאין מכה בדופן, וג"כ אונה או אומה שנסרכו לשומן הלב או לשומן הערוגה ונדבקה כל האונה או האומה לאחד מאלו בלי שום פילוש שאינו יכול להכניס אצבע. וכן סוף האומה שנדבקה לטרפש, ואפילו לא נדבק אלא צד חוץ של סוף האומה. וכן הורדא שנדבקה או נסרכה לכיס שלה. וכן סרכא תלויה, שאינה דבוקה לשום מקום. וכן סרכא תלויה, יוצאה מן הבועה. כל אלו, אנו מנהגינו להכשיר אותם בלי בדיקה. ואם תיטיב העין במה שכתב מו"ז מהרי"ץ בספרו זבח תודה, תרווה צמאונך.

שנשבר העצם, אעפ"י שחזר ונקשר. אבל בהרות שחורות, אינן סימן מכה: **כט** אם נסרכה האומה בסרכא אחת לטרפש ולמכה שבדופן, אם רובה במכה שבדופן, כשרה: **ל** כשיש מכה בדופן, ונתפרקה הסרכא משם, אפילו נמצא נקב במקום הסרכא, תולין לומר דכשנתפרקה מן המכה לאחר שחיטה ניקבה, [וכשרה] (בית יוסף בשם הרמב"ם). ועיין בבדק הבית, דדוקא בנקב דק שאפשר שנעשה אחר שחיטה כשנתפרקה. אבל בנקב גדול קצת, לא": **לא** ודע, דכל מה שנזכר בענייני סרכות בכאן להטריף, לפי מנהגינו לא תהיה טרפה בהחלט. אלא מפרקין הסרכא מעליה", ובדקין בפושרין, אם בצבץ, טרפה. ואם לאו, כשרה. והוא על פי הדין של תלמוד. דרב נחמיה בדיק לה בפשורי. וכ"כ רבינו הרמב"ם פרק י"א [מהלכות שחיטה] וז"ל, מן הדין, היה על דרך זה, שאם היתה הריאה וכו':

סימן כ. דיני הלב. ובו ז' סעיפים.

א הלב, יש לו שלשה חללים. ניקב עד לאחד מן החללים, טרפה. ואפילו אם חלב טרפש הלב סותם, טרפה. ואם שומן הלב עצמו סותמו, כשרה. אבל אם ניקב הלב מצד לצד, אף שהוא מפולש, ולא ניקב לחללו, כשר (פר"ח וש"ך): **ב** ניקב ולא הגיע לחלל, אם מחמת חולי, כשרה: **ג** נמצא מחט בלב, טרפה. ואם נמצא מחט בסמפון גדול של לב, יש להכשיר בכל גוונא, אף בחודה לצד חלל הבהמה (כן דעת האחרונים): **ד** נמצא מחט בטרפשא דליבא, טריפה: **ה** קנה הלב, וכן המזרק הגדול שניקב לחללו במשהו, טרפה: **ו** נמצאו שני לבבות, טרפה (זכרון לבני ישראל). ופשוט: **ז** אם שומן הלב, דהיינו טרפש הלב, דבוק ואדוק בלב, והפרידו אותו בסכין, אם נמצא שם או בעובי הלב קורט דם, טרפה. והרבה מהאחרונים מכשירים, כיון שלא הגיע המכה עד לחלל, דלא עדיף מנקב:

סימן כא. דיני הכבד. ובו י"ב סעיפים.

א ניטל הכבד, טרפה. ואם נשתייר כזית במקום מרה וכזית במקום

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

נז ודוקא בסמוכה לדופן. אבל סירוך שהוא ארוך, לא. לפי שעשוי ליחתך מרחוק בלי שיעשה נקב (לח"מ). והבן זה, כי הוא חילוק אמתי. ואם יש שבר בצלע, ויש שם עוקץ ונסרכה ע"ג העוקץ, אפילו נקב דק אין תולין (כסף משנה ובדק הבית וימין משה).

נח וצריך לנקות הסרכא ממקום דיבוקה היטב. כן כתב מו"ז מהרי"ן בבדיקותיו. וכ"כ בספר עולת יצחק, ושכן שמע מהגאונים הגדולים כמהר"ר נתן נטע שפירא ומהר"ם מלובלין ומהר"ש אידלש ושאר גאונים, ע"ש מלתא בטעמא. וכן מנהגינו מימי קדם חכמי דורות הראשונים ע"ה.

חיותוניט, כשרה. ושיעור זה דכשני זתים, אפילו בשור הגדול. ובעוף, הכל לפי גדלו וקטנו: **ב** יבש הכבד כולו, ולא נשתייר כזית במקום מרה וכזית במקום חיותו, טרפה. ואם יבשו אלו השני זתים לבד, אף ששאר הכבד לח, טרפה: **ג** נימוקה הכבד, דהיינו שדם יוצא מבשר הכבד, אם לא נשתיירו השני זתים, טרפה (כן כתב הבית יוסף דלא כרמ"א, וכ"פ פר"ח וש"ך וט"ז): **ד** כבד שקשה כאבן, טרפה^ס: **ה** התליע הכבד, אפילו בשני זתים אלו, כשרה: **ו** נעקר הכבד ממקומו, ומעורה בטרפשיהון כאן מעט וכאן מעט, כשרה: **ז** מחט שנמצא בכבד, בין שבא לפנינו שלם או חתוך, אם צד הדק שלו כלפי חוץ, כשרה. ודוקא במחט גסה שהיא כגרעין של תמרה. אבל בדקה, אין חילוק, וטרפה: **ח** מחט שנמצא בסמפון הגדול של כבד או של ריאה, כשרה: **ט** ניקב טרפש הכבד נקב מפולש, [מצד הכבד] טרפה^{סא} (כ"כ בספר דברי ריבות). ואם נסתם הנקב בשומן, ואפילו בחלב טמא, כשרה (כן כתבו האחרונים): **י** נמצאו שני טרפשיין, כשרה: **יא** נמצא מחט בטרפש, ספק טרפה. ואפילו כולה טמונה בבשר הטרפש^{סב}: **יב** נמצאו שני כבדים, טרפה:

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נבר מהרי"ן .....

נט שהוא תלוי בו, והוא העורק הגדול הצומח מן הכבד שממנו יפרדו הורידים (רמב"ם). ורש"י פירש, מקום שהוא מעורה ודבוקה תחת הכליות. ויש מפרשים, מקום תלייתה בטרפש. ואם נשאר כזית בין תחת הכליות בין תחת הטרפש, כשרה (פ"ת). **ס** ויש מכשירין. עיין זבח תודה בשם אפי רברבי וש"ך ופר"ח ופ"ת. וכן כתב בספר ראשי בשמים.

סא הטעם, מפני שסוף הכבד ליפול דרך הנקב. ועוד, שחום [הכבד] (נראה שהיה כתוב כאן בפנים 'הטבעי' [במקום 'הכבד'], והעביר עליו מחק, אך שכח לתקן במקום זה. ולכן הוספתי כאן תיבת 'הכבד', דהכי משמע בזבח תודה סימן מ"א ס"ק כ"ד, עיי"ש. דב"ש) מגיע עד הריאה ושורפה. ולפיכך, אם נסתם הנקב אפילו בחלב טמא, הויא סתימה, דמשום הגנה בעלמא הוא (ז"א).

סב מעשה בליל שבת, מצאו בחתיכת כבד לאחר שצלאוהו ובישלוהו, מחט תחובה בחתיכה אחת מאמצעית הכבד, והמחט היא מאותם מחטים שמשתמשין בהם הנשים הרבה שראשם עגול, והיה שם הפסד גדול בדבר. בתשובת צמח צדק סי' ק"ז [ששם הובא המעשה הנ"ל. דב"ש], התיר מכח ספק ספיקא. ספק קודם שחיטה, או לאחר שחיטה. ואת"ל קודם שחיטה, שמא דרך קנה נכנסה ולא נקבה שום אבר שנקיבתו במשהו. ולעולם יש לתלות להקל, ולומר, כיון דלא נמצאת המחט בכבד מיד אחר השחיטה, אלא אחר שחילקהו להרבה חתיכות והביאו החתיכה לבית והדיחוהו וצלאוהו ובישלוהו ומשמשו בה הרבה, אמרינן כאן נמצאת המחט וכאן היתה, שנפלה לחתיכת הכבד בבית ולא תלינן שהיתה בכבד מחיים. ואפילו אם לא היו אלו המחטים כאלו בצעיפי הנשים, אפילו הכי יש לנו לומר כאן נמצאת וכאן היתה. כן כתב בספר ראשי בשמים בשם פר"ח. וכתב בספר זבח תודה, שכך נראה דעת מנחת יעקב, מסכים לסברת צמח צדק, ע"ש. ובספר זבחי שלמים, הכריע להקל כסברת צמח צדק גם כן, ע"ש. **אבן** שנמצא

סימן כב. דיני המרה. ובו ד' סעיפים.

א מרה שניקבה, טרפה^{סי}. ואם ניקבה כנגד הכבד וכבד סותמו, כשרה. ואם ניקבה הכבד גם כן כנגדה, טרפה (ש"ס דף מ"ח, רשד"ם): **ב** נסרכה המרה, כשרה: **ג** ניטלה המרה או חסרה, טרפה. ואם טעם בכבד טעם מר, כשרה. והרבה גאונים מכשירים בחסרה בלא טעימת הכבד. וכן בנמצאו שנים, טרפה. ויש מכשירים (בהגהות מיימוני השייכים להלכות מאכלות אסורות, וזו דעת רש"י והר"ף והגאונים): **ד** גרעין שנמצא במרה, אם ראשה חד, טרפה. ואם לאו, כשרה:

סימן כג. דיני טחול. ובו ו' סעיפים.

א ניטל הטחול, כשר. וכן אם נמצאו שנים: **ב** ניקב הטחול מעבר לעבר בצד העב^{סי}, טרפה. ואם אינו מפולש, אם נשאר תחתיו^{סי} פחות מחצי עביו של אותו טחול שלם שלא ניקב, כשר. והיינו כעובי דינר זהב. ואם הוא פחות מזה, ה"ז כמפולש וטרפה. אבל אם ניקב הדק, כשרה: **ג** נקרע הטחול בראשו העב או נימוקה או לקתה בשינוי בשר, דינו כניקבה. אבל בשינוי מראה לחוד, כשרה (ש"ך וט"ז ופר"ח ורש"ל): **ד** אם מים בטחול, אפילו עכורים וסרוחים, אם הבשר סביבו שלם, כשר, אם נשאר תחתיו כעובי דינר זהב. והני מילי כשמתחיל הלקותא מבחוץ. אבל אם הבשר שמבחוץ שלם מכל צד והלקותא הוא בפנים, כשר, אפילו לא נשתייר כעובי דינר זהב (פר"ח): **ה** כל מה שדבוק לכרס, קרוי עב, ולא יותר: **ו** טחול העוף, אין הנקב פוסל בו^{סי}:

סימן כד. דיני הכליות. ובו ח' סעיפים.

א ניטלו הכליות, כשרה. לפיכך, אם נבראת בכוליא אחת (והוא הדין ניטלה פר"ת) או בשלוש, כשרה: **ב** ניקבה הכוליא או נחתכה אפילו עד החריץ

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

בכבד של בהמה טמון בבשר הכבד, כשרה, לפי ששם מתהווה, ממותר המאכל היורד אל הכבד להתהוות הדם (זבח תודה בשם פר"ח בשם מהריק"ש).

סג ואם אפשר לתלות ביד הטבח או בסכין, תולין (ב"י).

סד ודע, שיש עגלים או שוורים שנמצא בהם נקב בטחול בצד העב, וניכר הנקב שהוא מתחלת ברייתו, ונקב זה אעפ"י שהוא מפולש, אינו מטריף (זבח תודה בשם ט"ז).

סה לאו דוקא תחתיו של טחול, אלא ר"ל תחתיו של נקב, הן למעלה הן למטה, דהכל תלוי במפולש. ונקט תחתיו, לאפוקי צדדיו (דבר משה ותבואת שור).

סו הטעם, לפי שהוא עגול, ואין הפרש בין עביו לצד הדק (ז"א).

וחרין בכלל, כשרה^{טז}. ודוקא ניקבה. אבל לקתה הכוליא, דהיינו שאם תאחוז במקצתה יתמסמס ויפול, והגיע חולי זה עד הלובן שבכוליא ולובן בכלל, טרפה. ומכת חרב, דינו כלקתה. ופרי חדש כתב, דאין זה עיקר. וט"ז פירש, דהיינו לומר שנבקעה לשנים. הא לאו הכי, היינו נחתך. ואם נמצאו בה מים סרוחים ועכורים, בעינן שיגיעו למקום חריץ. אבל מים זכים, אפילו הגיעו ללובן, כשרה. וכל שאינם עבים וסרוחים, מיקרו זכים: **ג** אם הלקות הוא בלובן, אעפ"י שכל הכוליא בריאה, טרפה: **ד** נמצאו אבנים בכוליא, אפילו במקום חריץ, כשרה: **ה** כוליא שהקטינה, ולא נשת"ר ממנה כעיב בבהמה גסה ובדקה עד כפול ועד בכלל, טרפה. והוא שהקטינה מחמת חולי. אבל אם הוא מתחלת ברייתה, כשרה. והכי ידענן. אם הקרום שלה כוץ, בידוע שהיא מחמת חולי. ואם אינו כוץ אלא עשוי כמדתה, מוכחא מלתא דמתחלת ברייתה היתה כן, וכשרה: **ו** אם היו ג' כוליות או יותר, והקטינו היתרות ונשארו שתיים כהלכתן שלא הקטינו, כשרה: **ז** לובן בכוליא ושינוי מראה, הוי לקותא. ודוקא אי מטי עד הלובן (רש"ל ופר"ח וש"ך): **ח** אין טרפות בכוליא של עוף:

סימן כה. דיני שליא. ובו ב' סעיפים.

א ניטלה האום שהולד מונח בתוכה, או ניקבה, כשרה: **ב** תרנגולים שנמצא בשליתן ביצים סרוחים וקרושים, יש להכשיר (פר"ח ושכן כתב אמונת שמואל):

סימן כו. דיני הדקין. ובו ז' סעיפים.

א ניקבו הדקין, טרפה. ואם חלב טהור סותם או בשר, כשרה. ואפילו יהיה הסותם, אבר אחר. וחלב טרפש הלב וחלב שע"ג הכרכשתא, אלו השנים אינם סותמים, אעפ"י שהם טהורים. וחלב חיה שכנגדו אסור בבהמה, אינו סותם. והעוף, כל שומן שבו סותמו: **ב** יצאו הדקין לחוץ והוחזרו מאליהן, כשרה. ואם החזירן, אם נתהפכו אעפ"י שלא ניקבו, טרפה: **ג** נמצאו מהופכים, אעפ"י שלא יצאו, טרפה: **ד** הדרא דכנתא, שניקב אחד לחבירו, כשרה: **ה** מחט שנמצאת בדקין, טרפה. וסברת האחרונים, דכל שנמצא מחט בדקין לארכן ואינה תחובה בהן, כשרה. והכלל הוא, דבדקין ובושט

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכר מהרי"ן .....

סז ודע, דלדעת הרב או"ה דמכשיר בניקבה הכוליא ע"י מחט דוקא, כשיש הוכחה שנתחבה המחט מבחוץ אל הכוליא. אבל אי מוכח דהמחט באה לה מצד חלל הבהמה, פשיטא דטרפה, מדין נמצאת המחט בחלל הבהמה, כבסימן נ"א, ופשוט (ז"ת) (הגהה זו מופיעה לקראת סוף סימן זה, אך נראה שכאן הוא מקומה, שהרי כן מופיע זה בזבח תודה כאן בענין ניקבה הכוליא. דב"ש).

ובמרה, כל שאינו תחוב, כשר. ובתחוב^ס, אפילו ליכא נקב, טרפה. ואם קורט דם מבחון, אף בנמצא, טרפה. ובשאר אברים, אפילו תחוב בו, כשר, כל שלא יש קורט דם מהצד האחר: ו הכרכתא שהרעי יוצא ממנו, אם ניקב במשהו, טרפה. ואין שומן שבו סותמו. ואם ניקב במקום שהוא דבוק בין היריכים, כשרה. [ואפילו ניטל כל המקום הדבוק בין היריכים, כשרה]. והוא שישאר ממנו כמלוא ארבע אצבעות, בשור הגדול. ובדקה, לפי שיעור זה, לפי גדלו וקטנו. ואם ניקב באותן ד' אצבעות במשהו, טרפה. ויש מכשירין, עד שינטל רוב רחבו: ז לא אשכחן בועה וסרכא, אלא בריאה:

סימן כז. דין יתרו המעים. ובו ד' סעיפים.

א נמצאו שני מעים, טרפה. ואם הוא אחד משני ראשין, אף שהוא מובדל באמצע, הרי זה מותר. ובעוף, אפילו כמה ענפים יוצאים ממנו ומובדלים לגמרי, כשר. ואפילו בבהמה, דוקא שיוצא מהקיבה או מהקרקבן. אבל יוצא מהדקין, לא חשיב יתר: **ב** מעי היוצא מבית הכוסות למסוס, כשרה. והיוצא מבית הכוסות לכרס, טרפה: **ג** אם יש לה תרי סניא דיבי, טרפה. ואי שפכי להדדי, כשרה: **ד** הדרא דכנתא, שיוצא מאמצעיתה מעי קטן יתר, כשרה:

סימן כח. דין קיבה וכרס. ובו י"ב סעיפים.

א קיבה שניקבה, טרפה. ואם חלב שעל היתר שהוא מבפנים לעיגול (רש"י) סותם, כשר. אבל שעל הקשת שהוא מבחון, אינו סותם: **ב** כרס שניקב, טרפה. ואין לו דבר שיסתום אותו: **ג** תולעים שנמצאו בכרס, כשרה: **ד** בשר^ס החופה את רוב הכרס הפנימית שנקרע, [אפילו לא הגיע הקרע

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

סח ואעפ"י שאין שם קורט דם, דאמרינן מחמת סיבוב המאכל העביר הקורט דם, הואיל והיא תחובה (ז"א).

סט ובשר זה, הוא נקרא כרס החיצונה. וכתוב הגה"ה בטור בשם ר"א, שבארצות המערב, בימי אדר שהעשבים גדולים והשור לוחך את ירק השדה, ממלא כריסו הרבה. וכדי שלא ימות, קורעים אותו ע"ג בית צלעותיו וקורעים הכרס, ומוציאים ממנה פרש הרבה, וחוזרים ומדבקים אותו, ומתקיימת הבהמה. וכתב על זה מהרי"ן בשו"ת פעולת צדיק ח"א סימן ק"ז, שכל הפוסקים לא הסכימו לזה, ולעולם הכרס כולו נקיבתו במשהו, וח"ו לסמוך על דעת יחידי להתיר חלילה במקום שכל גדולי ישראל חולקים. ואין לסמוך על המעידים שהיא חיה, דאפשר דהוא דרך נס לבהמה. וכשם שאירע נס לאיוב דנשפכה לארץ מרירתו ופלח כליותיו, כן אפשר שייעשה נס לבעלי חיים. ויבטל המעיד ואלף כיצא בו, ואל תבטל נקודה אחת ממה שהסכימו חכמי ישראל. עיין שם בשם הרשב"ן וגן המלך. וכן פסק בספר זבח תודה בשם כמה פוסקים, ע"ש.

לכרס, כיון שנקרע] רוב עובי הבשר הזה, אם הקרע באורך שיעור טפח, טרפה. ובבהמה דקה, אעפ"י שאין באורך הקרע טפח, טרפה. הואיל ונקרע רובה: ה' נקדר הבשר הזה בעיגול או באורך, אם היה יותר מכסלע, טרפה: ו' נתמסמס בשר זה, עד שהרופא גורדו, טרפה: ז' נמצא מחט בחלל הקיבה או הכרס או בבית הכוסות^ט ואינו תחוב, כשרה, אפילו יש קורט דם: ח' נמצא מחט תחוב באחד מהם, ולא ניקב מעבר לעבר, הופכים אותו ובודקים אותו מבחוץ, אם ימצא קורט דם כנגד פי המחט ממש ולא סביבו (בית יוסף), בידוע שניקב כולו, וטרפה. ואם לאו, כשרה. אפילו לא נשאר רק מעט מעור החיצון שלא ניקב, אפילו חוד שלו לצד חלל הבהמה (רש"י בגמרא), ואפילו היתה קטנה (דמש"א). ואם עבר מעבר לעבר ועודנו תחוב, אם נמצא קורט דם סביב המחט דהיינו סביב הנקב, וכל שכן עליו דהיינו כנגד פי המחט, טרפה. ואם לאו, כשרה. ודוקא שהמחט לפנינו, ולא מלחו ולא הדיחו: ט' אם נמצא מחט בדופן בית הכוסות על ארכו של מחט בפנים מצד אחד, כשר. ומבחוץ, אסור (פרי חדש דלא כרש"ל וט"ז): י' בית הכוסות שניקבו שני העורות זה שלא כנגד זה, כשרה. דומיא דקרקבן דלקמן (ש"ך ופרי חדש): יא' המסוס ובית הכוסות שניקבו במקום חיבורן, אפילו מפולש, כשר. ובשאר צדדים שאינם דבוקים יחד, אם מפולש, טריפה. ואם לאו, כשרה, בין בהמסוס בין בבית הכוסות: יב' חלודה, דינה כקורט דם. וכתבו אחרונים, דדוקא בניקבה משני צדדים. אבל בניקב מצד אחד, חלודה לא מעלה ולא מוריד. עיין פרי תואר:

סימן כט. דיני קרקבן. ובו ה' סעיפים.

א הקרקבן, יש לו שני עורות, דהיינו עור הכיס מבפנים ועור הבשר (פרי חדש וש"ך). ניקב זה בלא זה, כשרה. ואם ניקבו זה כנגד זה, טרפה. ואם שומן שעליו סותמו, כשר: **ב** אם נמצא מחט מבפנים תחוב, דינו כדין בית הכוסות והמסוס. ואפילו בניקב כולו, דוקא בנמצא קורט דם מבחוץ, כדין בית הכוסות: **ג** הא דכשר בניקב עור החיצון, דוקא בניקב ע"י חולי. אבל במחט, טרפה. ואם נסתפק אם ע"י חולי או ע"י מחט, תולין להקל. ואם היה הנקב מבחוץ, יותר יש לתלות בקוץ מעל ידי חולי (פרי"ח): **ד** אם היה מחט בעובי בשר הקרקבן, ונשאר כחצי אצבע מצד הכיס, גם מצד חוץ

..... הנחות מה"ר דוד צאלח נבר מהרי"ן .....

ע ומנהיגו בכאן ארץ התימן, שאם נמצאת מחט תחובה בבית הכוסות וכנגדה סרכא מבחוץ לאיזה מקום שיהיה, שחותכים הסרכא, ואם ימצא אפילו כל שהו מעור בית הכוסות שלם כנגד המחט, מתירין אותה. וכבר האריך בזה הרב רביד הזהב בסימן כ"ה, ליישב ולסעד המנהג, ע"ש בשם כמה פוסקים ז"ל.

שלא היתה המחט אוכלת ולא היה ניכר שום נקב לצד פנים ולא לצד חוץ, תולין להקל: ה' נמצא תחוב ועובר מעבר לעבר כשיעור חצי אצבע, ולא ניכר אלא אחר הבישול, ובשעת מליחה והדחה לא הרגישו בו, כשרה (פר"ח בשם רדב"ז):

סימן ל. דינים כלליים בנקיבת האיברים. ובו ו' סעיפים.

א כל הנקובים, אם יש [במה] לתלות, כמו בטבח או בזאב, תולין בהם. ואם ספק, נוקבים נקב אחר^{עא}, ומדמין, אם דומים לאחר משמוש, כשרה. ואין מדמין, אלא בכרס ובדקין ובריאה. אבל לא בלב וטחול וקרקבן ובועי: **ב** כל אבר שניקב במשהו וטרפה, כך אם ניטל או יתר או נתמסמס. חוץ מטחול^{עי}: **ג** מחט שנמצא בחלל הבהמה או העוף, טרפה^{עי}. ואם נתחב הקוץ לפנינו מדופן הבהמה לאחד מהאיברים, אם פגע בלב וכיוצא, ולא ניקב לחלל, כשרה: **ד** אם ניקב בקנה וכיוצא בו, דבר שהוא עב, כשר, ע"י שיבדוק האיברים שנקיבתן במשהו: ה' נמצא קוץ תחוב בבשר, כגון בירך^{עד}, אפילו כולו טמון בבשר, כשרה. אפילו החוד לצד חוץ: ו' הלעיטה דבר שנוקב בני מעיה, ואפילו היה ספק אם נוקב אם לאו, טריפה^{עי}:

סימן לא. דין עוף שנפל לאור, ושינוי מראה באיברים. ובו ו' סעיפים.

א עוף שנפל לאור, ונחמרו בני מיעיו, ונשתנו הלב והקרקבן והכבד והוריקו ככרתי, או האדימו המעיים, אפילו היה השינוי במשהו, ואפילו לא הגיעו לחלל, טרפה. ובכבד, אין השינוי פוסל, אלא אם כן נשתנה כנגד המעים, כנגד הראש הדק שלו דוקא או כנגד המרה או כנגד כל מקום חיותה: **ב** הריאה, אין חוששין לה (מפני שצלעותיה מגינות עליה): **ג** והא דשינוי פוסל, דוקא לאחר ששלקן. אבל אם שלקן וחזרו למראיתן, כשר: **ד** אין הירקות פוסל בכבד של עוף בייתי, שיש במינו מדברי: ה' נפל

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

עא נקב שקודם שחיטה, פתוח. ושל אחר שחיטה, אינו פתוח (ז"ת בשם בית יוסף בשם הרוקח).

עב שאם ניקב בעביו, טרפה. ואם ניטל או נתמסמס והקרום קיים, כשרה.

עג דע, שדעת בה"ג והרמב"ם בפ"א מהלכות שחיטה, דכשר על ידי בדיקה, לראות אם ניקב אחד מהאיברים שנקיבתן במשהו. וכ"כ פר"ח. וכן פירש הרב כסף משנה, דעת רבינו בפ"ו דין י"ב. עיין זבח תודה סימן מ"ח ס"ק מ"א, וסימן נ"א סק"א.

עד לפי שדרך הבהמות להתחכך בכותלים. וכן העוף, לפעמים נכנס בכותלים במקום צר, לסיבה שרוצים לתפסו. וגם כן מתעפר בארץ. עיין זבח תודה.

עה ולדעת הרמב"ם, מתכשרא בבדיקה (בית יוסף). עיין זבח תודה.

לאור, וספק אם נחמרו בני מעיו, צריך בדיקה. ואי ליתיה קמן, טרפה: ו אם נמצא שינוי באחד מאיברים אלו, אעפ"י שאין ידוע שנפלה לאור, טרפה. ויש מכשירים:

סימן לב. דין שבר או מכה בעוף ובבהמה. ובו ג' סעיפים.

א נשמטו או נשברו או נחתכו ידי הבהמה מעיקרן או שהיו לה ג' ידיים, כשרה. אבל העצם הנשבר, אסור, כשארין עור ובשר חופין רובו. וכן בעוף, אם נשברו או נחתכו אגפיו, כשרה, אפילו נשברו סמוך לגוף. והוא ששבר העצם החיצון, לא יהא בו עוקץ. שאם היה בו עוקץ, תיבדק הריאה"י. ואם נשמטו מעיקרן"י, חוששין, וצריכה בדיקה"י. ואי מבצבצא, טרפה: **ב** נמצא הגף שמוט (כן הגיה הריק"ש וספר באר שבע), ואין ידוע אם קודם שחיטה או אח"כ, טרפה: **ג** עוף שיש לו מכה עמוקה תחת הכנף כנגד הריאה, ימלא מקום המכה מים, וינפח דרך הגרגרת, אם יבצבצו המים, טריפה:

סימן לג. דין טרפות הצלעות. ובו (ה') [ו'] סעיפים.

א נשתברו צלעות הבהמה, אם נשתברו רובן, דהיינו שש מכאן ושש מכאן, או י"א מכאן ואחת מכאן, טריפה. והוא שישתברו מחציין ולמעלה כלפי השדרה, ודוקא הצלעות שיש בהן מוח: **ב** אם נעקרו מהחוליא, והחוליא קיימת, כאלו נשתברו: **ג** נעקרו מהגדולות צלע וחצי חוליא עמה, טרפה: **ד** יתרו החוליות או הצלעות או חסרו, כשרה: **ה** אם נעקרה חוליא אחת כולה, אפילו מאותן שאין בהם צלעות, טרפה: **ו** נשברה, ולא נפסק חוט השדרה, כשרה:

סימן לד. דין טרפות ברגל ובפרקיו. ובו י"ט סעיפים.

א שלשה פרקים יש ברגל. הפרק התחתון נקרא ארכובה, בכל מקום

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ן .....

עו ואופן בדיקת הריאה של עוף, ינתח העוף מלפניו, ומניח הריאה דבוקה בצלעות כותלדטה, ומביא שפופרת ומכניס בקנה ונופח, ונותן על הריאה רוק. אם עולה בנפיתה, כשרה. ואם לאו, טרפה (ז"ת בשם ב"י ומרדכי).

עז אם נשבר הגף סמוך לחיבורו לפניו, ישבר הגף לגמרי, כי היכי דלא לינקב הריאה, ובהכי כשרה לכ"ע. אבל בשמוטה, ליכא תקנתא, וטרפה, זולת בשהיית י"ב חודש או בלידה (פרי חדש).

עח תרנגולת שנמצא הגף שבור, מחמת שהשוטט מעקם האגפיים בשעה שאוחזו לשחוט, תלינן להיתר, מכח ספק ספיקא. ספק אם נשבר בתחלת השחיטה או בגמר השחיטה. ואת"ל קודם השחיטה, שמא לא ניקבה הריאה (זבח תודה בשם פרי חדש ואו"ה וט"ז).

שייחתך, כשרה. ואפילו נשבר ויצא לחוץ, אם אין עור ובשר חופין רוב עביו ורוב הקיפו, כשרה. ואם נפל מהעצם, בעינן שיחפה אותו כמו שהיה קודם, לחומרא. למעלה ממנו, נקרא שוק. אם נחתך במקום צומת הגידין, טרפה^{עט}. שלא במקום צומת הגידין, כשרה. למעלה ממנו, עצם הקולית, בכל מקום שייחתך, טרפה: **ב** נשבר העצם במקום צומת הגידין ויצא לחוץ, ואין עור ובשר חופין את רובו, והגידים קיימים, כשרה: **ג** אם נחתך בתוך הפרק, במקום שמחובר עצם הקולית עם השוק, טרפה: **ד** עצם הקולית שניתק ממקומו במקום חיבורו בגוף, אי איעכול ניביה, טרפה, בין בבהמה בין בעוף. ואם נפסקו שלא מחמת עיכול, כשרה. והוא הדין אם לא נתעכלו רק מיעוטן: **ה** אם לא נשמט הירך, ואיעכול ניביה, כשרה. ופרי חדש, מטריף: **ו** אם ניטל הירך כולה, טרפה, אע"ג דלא איעכול ניביה (פירוש ניביה, הם היתידות שיוצאות על עצם הזכר ואוחזות אותו). ואם נשאר חלק מהבשר דבוק, כשרה (ר"ן ופרי תואר ופרי חדש): **ז** ראש עצם הקולית המחובר לשוק, שניתק ממקומו, אפילו איעכול ניביה, כשרה: **ח** היו לה שלש רגלים, טרפה. והוא שיהיה זה היתר, מראש עצם התחתון^פ ולמעלה. והוא שיש לה צורת רגל, ועומדת במקום הרגלים, ומגעת לארץ^{פא}: **ט** חסרה רגל אחת, טרפה. והבית יוסף, מכשיר: **י** כל מקום שאם נחתך מותר, אם נשבר ואין עור ובשר חופין את רובו, הבהמה מותרת והאבר אסור. וצריך לחתוך מעט מן המותר, קודם מליחה: **יא** נשבר עצם הקולית, וניטל ממנו קורט מראשו העליון ונתעכלו מיעוט ניביו, אם עור ובשר חופין את רובו, כשר: **יב** כל מקום שהכשרנו בעור ובשר חופין רובו, דוקא כשרוב החיפוי מן הבשר ומיעוט מן העור. ואם חצי עור וחצי בשר, טרפה. ודוקא בבהמה, לא בעוף. ובמקום הסמוך לארכובא, אפילו העור לבדו מציל אף בבהמה. ובמקום שדרך להיות שם בשר, אם לא היה שם בשר אלא עור לבד, והיו רירין בין העור והעצם, יש אומרים שמציל: **יג** הגידין אינן מצילין: **יד** לא היה הבשר החופה במקום אחד, אלא מתלקט כאן מעט וכאן מעט סביבות

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נכד מהרי"ץ .....

עט וכתב הרב זבח תודה ס"ק ד', ולדעת זו, הוי טרפות דצומת הגידין, טריפה החוזרת להכשירה. שאם נחתכה במקום צומת הגידין ולא חתך יותר, הוי טרפה. ואם רוצה אח"כ לחתוך קודם שחיטה למעלה מהם, חוזרת להכשירה. אע"ג שאין הדעת כן, קי"ל דהכי הוא, חותכה מכאן ומתה, חותכה מכאן וחיה (ב"י ולבוש). ועיין הרמב"ם, מאריה דהאיי דינא, פרק ח'. וכן דעת הרי"ף וריב"ן ורמב"ן, וכ"פ רשב"ץ דף י' ע"א.

פ שנקרא ארכובה.

פא וכן אם הרגל היתר הזה, אינו דבוק ברגל אחר, אלא יוצא מן הגוף אצל הרגלים, אפילו מגיע לארץ, כשרה (ז"ת).

העצם, או שהוא במקום אחד אלא שהוא מרודד, או נקלף מעל העצם, או שניטל שלישייתו התחתון, או ניקב או נסדק, אינן מצילין. וכן אם נתמסס, כעין בשר שהרופא גורדו: **טו** נקדר הבשר בעיגול מעל השבר, ורוב הקיפו מכוסה, כשרה. והוא שיהיה הבשר דבוק בעצם סביב הקדירה: **יו** נשבר העצם במקום שעושה אותה טרפה, וחזר ונקשר יפה, וספק אם יצא רובו אם לאו, כשרה. ואפילו אם עדיין עב במקום השבר. ודוקא שלא במקום צומת הגידין: **יז** אם השבירה כקולמוס, ונתדבקו, ולא נתכוונו ממש, אפילו הכי כשרה (ט"ז ופרי חדש): **חי** אם העור שלם ויפה מבחוץ כשאר העור, אף שהעצם שבור מבפנים ולא נקשר, כשרה (ש"ך ופרי חדש): **יט** נמצא שבור, ויצא רוב העצם לחוץ כשאין עור בשר חופה את רובו, וספק אם נעשה מחיים אם לאו, אם יש לתלות כגון שדרסה, תולין להקל. ואם מקום המכה שחור, בידוע שהוא מחיים:

סימן לה. דיני צומת הגידין. ובו ט' סעיפים.

א ניטלו צומת הגידין או נפסקו זה מזה באמצע (פרישה), טרפה: **ב** צומת הגידין בבהמה, הם בעצם האמצעי כלפי חוץ, שהזנב נופל עליו. ויש אומרים, שהם כלפי פנים, לצד חלל הבהמה: **ג** נפסקו או ניטלו כנגד הערקום, כשרה. ולמעלה, טרפה, שמשם מתחילין: **ד** ארכן בבהמה גסה, י"ו אצבעות, ממקום שמתחילין להיות צומתין, עד למעלה בבשר. ויש אומרים, ד' אצבעות. ובדקה, כל זמן שהם לבנים כל כך וקשים. אבל כשהם מתחילים להתרכך, או קטנים כל כך ודקים, אין להם דין צומת הגידין. ובעוף, הכל לפי גדלו וקטנו: **ה** יש גידים אחרים שנבלעים באלו, כזכרות בנקבות, ואינן בכלל צומת הגידין: **ו** צומת הגידין בבהמה, הם ג', אחד עב ושנים דקים. נחתך העב לבדו, כשרה. נחתכו השנים הדקים, כשרה. נחתך רובו של כל אחד מהם, טרפה: **ז** בעוף, הם בעצם האמצעי, ששה עשר. ואם נפסק^פ רובו של אחד מהם, טרפה: **ח** נשבר העצם במקום צומת הגידין, ונקשר ונתרפא יפה, אם לא נשתנה מראית בשר שעל השבר, יש מתירים. ויש אוסרים, עד שיבדוק צומת הגידין: **ט** בדיקת צומת הגידין של עוף, ע"י מחט ובו חוט, וכורך סביב כל אחד. ויראה שלא יחלוק אחד לשנים (בית יוסף בשם הרוקח):

..... הגהות מה"ר דוד צאלח נבד מהרי"ן .....

פב כתב הרב זבח תודה, קיבלתי, אם אירע מכה במקום צומת הגידין ולא ידע אם נפסקו, יכפוף הרגל העשוי קשקשים לשוק, אם נכפלים אצבעות הרגל בכל צדיהן, בודאי שלא נפסקו הגידים. ודבר בדוק ומנוסה. עכ"ל.

סימן לו. דין דרוסה. ובו י"ג סעיפים.

א בהמה או חיה או עוף הנדרסים, טרפה. ובעינן כוונה, חי, צפורן, יד, מחיים. וסימן כחצ'ם ביד גבור: **ב** הארי, יש לו דריסה בכל, אפילו בשור הגדול: **ג** הזאב, בבהמה דקה, ואפילו בגדולה שבדקות: **ד** חתול ונמייה ושועל, יש להם דריסה בגדיים וטלאים, וכל שכן בעופות: **ה** חולדה, יש לה דריסה בכל העופות: **ו** כלב, אין לו דריסה כלל: **ז** שאר חיות טמאות, אפילו גסה כזאב, יש להן דריסה בגדיים וטלאים, וכל שכן בעופות. ואם היתה גסה מזאב, דינה כזאב. ואם גסה יותר מארי, דינה כארי: **ח** הנץ, יש לו דריסה אפילו בעוף גדול ממנו. ובלבד שיהא מן הדק, כתורים ובני יונה. ובשאר עופות, יש להן דריסה בעוף שכמותן: **ט** אם נכנס ארי לבין השוורים למקום צר, חוששין: **י** עוף דורס שנכנס לכלוב מלא עוף, והוא שותק והם מקרקרים, חוששין. ואם חתך ראשו של אחד מהן, אין חוששין. ודוקא שחתך, ולא חזינן דנגע בהו: **יא** אם נמצאת צפורן ארי תלושה, בגבו של אחד מהשוורים שהם במקום אחד, חוששין לכולם, וצריכין בדיקה: **יב** כיצד היא הבדיקה. שוחטין הנדרס, ובודקים כל החלל. אם לא נמצא רושם הדריסה, מותר. ואיזהו רושם הדריסה, שיאדים או שימוק הבשר כנגד בני מעים. ואם דרס בסימנים, משיאדימו כל שהו: **יג** יש אומרים, שצפרים קטנים, אין להם בדיקה. ודרוסת הנץ, אין לה בדיקה:

סימן (לו) [לז]. דין בהמה נפולה. ובו ג' סעיפים.

א בהמה שנפלה, אם עומדת כשנפלה, ויש מכריסה עד המקום שנפלה שם עשרה טפחים, חוששין לריסוק איברים. ואם היתה שוכבת ונפלה, צריך שיהיה גובה המקום עשרה טפחים. ובהפילוה שלא מדעתה, אפילו בפחות מעשרה טפחים חוששין: **ב** כיצד היא הבדיקה. משהין אותה מעת לעת, ואח"כ שוחטין אותה, ובודק כנגד כל החלל כולו מקדקד הראש עד הירך, אם ימצא שם טרפות מהטרפות שמנו חכמים או שנתרסק אבר מהאיברים הפנימיים ונפסדה צורתו, טרפה. ואפילו נתרסק אבר אחד מאותם שאם ניטלו כשרה, ה"ז טרפה, חוץ מבית הרחם. והסימנים גם כן אינם צריכים בדיקה. ואם עמדה והלכה ארבע אמות, כשרה, אעפ"י שלא יכלה לילך עוד יותר: **ג** שור שהרביצוהו ומפילים אותו לשחטו, אין חוששים לו. וכן אם קפצה מדעתה, אפילו ממקום גבוה הרבה, אין חוששין:

סימן (לז) [לח]. דין גלודה. ובו ב' סעיפים.

א גלודה, והוא שנפשט עורה, בין בידי אדם או על ידי חולי, טרפה. ואם נשתייר מן העור רוחב סלע על פני כל השדרה ורוחב כסלע על הטבור

ורוחב סלע על ראשי איבריה, ה"ז מותרת. ואם ניטל כרוחב סלע מעל כל גבי השדרה או מעל הטבור או מעל ראשי אבריה, ושאר כל העור קיים, כשרה. אבל אם ניטלה משלשתו, אפילו כל העור קיים, טרפה: **ב** עוף שניטל נוצתו, כשר:

סימן טל. דין מעושנת ואחוזת דם. ובו ב' סעיפים.

א אחוזת דם והמעושנת והמצוננת, או שאכלה סם המות או ששתת מים הרעים, ה"ז מותרת. אכלה סם המות שהורג האדם או שהכישה נחש, מותרת משום טרפה, ואסורה משום סכנת נפשות: **ב** בהמה או חיה שנפסקו רגליה, לא יאכלו ממנה אלא על ידי בדיקה, שיש לחוש שמא נשכה נחש. וזו בדקתה. לא יאכלוה אלא צלי. ואם היא נשוכת נחש, תתפרק ותיפול חתיכות:

כתב הרמב"ם ז"ל בפרק י' מהלכות שחיטה, ואין להוסיף על טרפות אלו כלל. שכל שאירע לבהמה או לחיה או לעוף חוץ מאלו שמנו חכמי הדורות הראשונים והסכימו עליהם בבתי דיני ישראל, אפשר שתחיה. ואפילו נודע לנו מדרכי הרפואה שאין סופה לחיות. וכן אלו שמנו ואמרו שהן טריפה, אעפ"י שייראה לנו בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה מהן, אין לך אלא מה שמנו חכמים, שנאמר על פי התורה אשר יורוך. עכ"ל זלה"ה: תושלב"ע

דני שחיטה בקיצור

ודני חמשה דברים המפסידים את השחיטה

והוא כז' סעיפים

- א** מקום השחיטה בצנור וכל הצנור כשר לשחיטה
- ב** בכל דבר המלאש שחטין בין צנור
- בין בעטין בין בקרונות של קנה האגס**
- וכיצת בהם מנערים המונחים** והוא שיהיה פיו חור
- וחלק וטא יהיה בו פגם** **ג** שיעור השחיטה הקנה והשט
- שניה ולזה יתבין השחט אפי' בעוף ואם שחט רוב**
- אחר בעוף או רוב שנים בבהמה כשר ואם שחט אחר וחצי**
- בבהמה או שני חצאין בעוף פסולה** **ד** ודיל הבא ליכא שיעורא
- בכל זמן שחטין בין ביום בין**
- בלי לילה כשצרכה בעדר ומותר לשחוט לאור**
- הלכה כשנמצאה יפה (פיה) ה' כיצור**
- שחטין מזהב את הצנור ומגולף ומגביר**
- חמשה דברים המפסידים** **ו** וכן הלכ' מסיב
- את השחיטה נצו ה' שהיה חסרה דרכה הגרמה ועיקרה**
- ש"ה"ה כיצור כגון שהחיל לשחוט והגביה ידו קודם**
- שיגבור השחיטה נשהה או פסק מלשחוט (שך) נשהה בלי**
- הגביה בין בשנגב בין במגיד וחזר הוצא או אחר וגמר**
- השחיטה אם סתה כדי שיגביה בהמה ירביצנה ושחוט**
- רוב הפיגמם שחטו פסולה ואם שהיה פחות משיעור**
- זה שחטו כשרה** **ה** היה בהמה דקה שיעור
- שהיה כדי שיגביה בהמה דקה ירביצנה ושחוט ובעוף**

עמוד ראשון מספר שערי קדושה למהרי"ץ ז"ל, עם הגהות מהר"ד צאלח ז"ל.